

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ
ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ
ОСВІТИ**

на тему:

**«Реакція Заходу на Голодомор в Україні
1932-1933 рр.»**

Студентки 2 курсу, групи
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»
Левицької Юлії Мар'янівни

Керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Дрогомирецька Людмила Романівна

Рецензент
кандидат історичних наук, доцент
Міщук Андрій Іванович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

АНОТАЦІЯ

Левицька Ю. М. Реакція Заходу на Голодомор в Україні 1932-1933 рр. Івано-Франківськ, 2024. 96 с.

Магістерська робота присвячена дослідженню реакції західного світу на події Голодомору 1932–1933 років в Україні — трагічного періоду, який став наслідком репресивної політики сталінського режиму. У роботі проаналізовано міжнародні джерела, включаючи дипломатичну кореспонденцію, матеріали західної преси, звіти очевидців. Особлива увага приділена оцінці причин недостатнього реагування західних держав на катастрофу, ролі інформаційної блокади Радянського Союзу.

У дипломній роботі окремо увага приділяється питанню впровадження громадянської компетентності на уроках історії в школах. Аналіз історичного контексту та реакції західних країн на трагедію Голодомору сприяє не лише кращому розумінню учнями складних історичних процесів і світової взаємодії, але й формуванню патріотичних цінностей та усвідомленню національної ідентичності через цю трагедію українського народу.

Запропоновані в дослідженні методичні рекомендації включають використання інтерактивних методів навчання та аналізу історичних джерел для забезпечення більш глибокого і емоційного сприйняття подій Голодомору. Особливо увага приділяється створеній атмосфері дискусій і діалогу, що дозволяє учням не тільки засвоїти факти, але й осмислити їх вплив на сучасність.

Дослідження підкреслює, що історична освіта важлива не лише для передачі знань, але й для формування різноманітних компетентностей, зокрема громадянської.

Ключові слова: геноцид, репресії, Голодомор, голод, геополітика, громадянська компетентність, компетентнісний підхід, історична освіта.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Замовчування Голодомору 1932-1933 рр. як складова злочину сталінської імперії	10
РОЗДІЛ 2. Інформаційна кампанія світової преси і позиція офіційних представників країн Заходу щодо української трагедії: психологія «великої брехні».....	23
РОЗДІЛ 3. Вплив міжнародної діяльності українців на ставлення світової громадськості до Голодомору	34
РОЗДІЛ 4. Формування громадянської компетентності учнів на уроках історії при вивченні теми «Голодомор 1932- 1933 рр. в Україні»	62
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Заперечення та замовчування Голодомору 1932–1933 рр., в офіційній радянській пропаганді сьогодні трактується як добре спланована кампанія з дезінформації, що проводилася радянською владою, щоб приховати масштаби штучного масового голоду – трагедії українського народу, яка призвела до багатомільйонних людських жертв. Керівництво СРСР блокувало будь-яку інформацію про реальну ситуацію в Україні, свідомо дезорієнтувало світову громадськість. Тим не менш, деякі іноземні журналісти, які побували в оточеній залізною завісою й охопленій голодом Україні, зуміли своїми публікаціями донести світові правду про злочин убивства мільйонів людей. Проте реакція міжнародної спільноти на вбивство українців голодом не була одностайною. Захід оцінював ситуацію в Україні передусім з огляду політичних і дипломатичних наслідків. Тому тему дипломного дослідження, яка дозволяє розглядати не лише самі події Голодомору, але й реакцію міжнародної спільноти та окремих країн на цю трагедію, вважаємо актуальною.

У ХХІ ст. Україна знову стала жертвою агресії сталінських послідовників із Кремля. Війна росії проти України викликала осуд цивілізованих країн, проте реакція міжнародної спільноти все ще недостатня. Україна протистоїть не лише військовій машині Кремля, але й масштабній інформаційній навалі, завдяки якій донедавна росії вдавалося вводити в оману увесь світ. Заперечення Росією геноцидного характеру Голодомору є запереченням права України на власну історію, а отже, й формою заперечення права українців на незалежне державне існування. Вважаємо, що вивчення реакції Заходу на Голодомор 1932-1933 рр. може допомогти зрозуміти, як сучасні світові події та кризи відзеркалюються в діях міжнародної спільноти.

Актуальність теми дипломної роботи підсилюється з огляду на необхідність акцентування уваги на становленні громадянських цінностей учнівської молоді. Вивчення теми Голодомору важливе тим, що учні зможуть переосмислити свідчення про трагічні події 1932–1933 рр. та зробити власні

висновки, чому смерть мільйонів жителів України від голоду виявилася малопомітною для значної частини світової спільноти та чому уряди більшості держав не відреагували на неї.

Мета дипломної роботи полягає у вивченні та системному аналізі реакції країн Заходу на Голодомор в Україні.

Відповідно до мети визначені такі **завдання**:

- розкрити проблему замовчування Голодомору в Україні в 1932-33 рр. комуністичним режимом;
- висвітлити повідомлення світової преси та державних органів за межами СРСР про трагедію в Україні;
- показати позицію міжнародної громадськості та владних структур Заходу щодо гуманітарної допомоги, наданої країнами Заходу Україні;
- визначити методи і прийоми формування громадянської компетентності на уроках історії при вивченні теми Голодомору 1932-1933 рр.

Ці завдання визначають основні напрямки дослідження та вимагають аналітичного підходу для розкриття різних аспектів реакції Заходу на Голодомор в Україні.

Об'єктом дослідження є Голодомор – акт геноциду українського народу, здійснений керівництвом СРСР у 1932-1933 роках шляхом організації штучного масового голоду, що спричинив загибель мільйонів українців.

Предметом дослідження є методи заперечення Голодомору 1932-1933 рр. радянською владою, реакція держав світу на голодний геноцид в Україні, інформаційна кампанія світової преси, позиція офіційних представників країн Заходу щодо української трагедії.

Хронологічні межі складають 1932-1933 рр. Вибір нижньої хронологічної межі (1932 р.) зумовлено початком голодомору в УРСР; верхньої (1933 р.) – його завершенням. Разом з тим, історіографічний матеріал щодо дискусій про місце Голодомору 1932-1933 рр. в українській та міжнародній суспільній думці стосується 1991 р. – початку ХХІ ст.

Стан наукової розробки. Основу джерельної бази дипломної роботи склали опубліковані матеріали. Значний науковий інтерес для нас становив великий комплекс документів, підготовлений до друку фахівцями Інституту історії України НАН України під керівництвом Я.Пирога, який містить документи партійних та радянських органів; листування Й. Сталіна, Л. Кагановича, В. Молотова, С. Косіора, В. Чубаря та ін.; матеріали зарубіжних дипломатичних представництв, організацій української еміграції, міжнародної громадськості [3].

У першому томі чотиритомного видання матеріалів Конгресово-президентської Комісії США з вивчення Великого голоду в Україні 1932–1933 рр. опубліковано свідчення очевидців – емігрантів з України, що були зібрані впродовж 1983–1984 рр.[1]. У четвертому томі цього видання, виконавчим директором якої був відомий американський історик Джеймс Мейс, містяться документи, які висвітлюють реакцію на Голод 1932-1933 років за межами України, подаються унікальні свідчення тих, хто пережив Голодомор, архівні матеріали країн Заходу, зокрема депеші італійських дипломатів [2].

У збірці «Голодомор в Україні 1932-1933 років за документами Політичного архіву Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина» оприлюднено копії службових повідомлень німецьких дипломатів урядові своєї країни про Великий Голод в Україні у 1932–1933 роках та їх український переклад [4].

Збірка ««Репресовані» щоденники. Голодомор 1932-1933 років в Україні» містить спогади очевидців подій у вигляді приватних щоденників Вони дозволяють не просто відтворити факти тих років, але й атмосферу в тогочасних українських селах і містах, реалії життя людей, їхні емоції, думки, бажання, настрої. Тобто містять інформацію, що її годі знайти в будь-якому іншому типі історичних джерел [5].

Особливе зацікавлення у нас викликала збірка «Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи», упорядкована М.Дядюк [6]. М.Рудницька – громадська та політична діячка, яка у 1933 р. стала заступницею голови Громадського комітету рятунку України, створеного після пастирського послання А. Шептицького

«Україна в передсмертних судорогах». Значною мірою саме завдяки її зусиллям питання Голодомору було винесено на розгляд Ліги Націй та Міжнародного Червоного Хреста.

Вагомим історіографічним дослідженням всього комплексу вітчизняних та зарубіжних наукових розробок проблеми Голодомору в Україні 1932–1933 років є монографія В.Гудзя «Історіографія Голодомору 1932–1933 років в Україні» [30].

Ставлення Заходу до Голодомору 1932-1933 рр. розкрито у монографії Я.Папуги «Змова мовчання. Ставлення заходу до Голодомору» [64]. Автор висвітлює проблему кризь призму повідомлень світової преси та державних органів за межами СРСР про трагедію в Україні, у праці показано позицію міжнародної громадськості та владних структур Заходу щодо продовольчої катастрофи.

Стаття Я.Папуги «Ставлення Заходу до Голодомору 1932–1933 років (за матеріалами львівської преси)» цікава тим, що автор використовує матеріали періодичних видань, які у 30-х рр. ХХ ст. публікувалися у Львові. Аналіз західноукраїнських газет дав автору змогу передати настрої різних середовищ поза межами СРСР щодо розповсюдження відомостей про Голодомор. Водночас вивчення матеріалів львівських часописів дозволив автору розкрити питання про вплив діяльності українців, яким пощастило опинитися за кордонами комуністичної імперії, на формування ставлення Заходу до трагедії [65].

У праці В.Даниленка «Документи з історії боротьби КДБ УРСР у 1980-ті рр. проти поширення правди про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні» акцентується увага на діяльності органів державної безпеки УРСР щодо протидії поширення інформації про Голодомор 1932–1933 рр., опубліковано низку архівних документів, які проливають світло на інформаційну кампанію радянських спецслужб, спрямовану на заперечення Голодомору [35]. Цій темі також приділяв увагу В.В'ятрович [27].

Діяльність української еміграції Західної Європи та США щодо розголосу Голодомору серед світової спільноти на основі опрацювання фондів

Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) висвітлено у статті І. Батюк і П. Чернеги [19].

Методам та моделям заперечення Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, які використовували пропагандистські апарати СРСР та використовують на сучасному етапі пропагандисти російської федерації з метою усунення пам'яті про вчинений Кремлем на початку 1930-х рр. геноцид у країнського народу присвячена монографія львівського історика А. Козицького [42]. Автор на широкому фактологічному матеріалі проаналізував етапи заперечення Голодомору. Особливу увагу приділено тій ролі, яку заперечення Голодомору відіграє у підживлюванні антиукраїнських упереджень у сучасному російському суспільстві, процесах психологічної мобілізації прихильників антизахідного політичного курсу президента В. Путіна, інформаційній війні, яку російська федерація веде проти України.

Вплив інформаційно-психологічного протистояння періоду “холодної війни” між Заходом і Сходом щодо визнання Голодомору 1921-1933 рр. геноцидом українського народу на основі документів ЦК Компартії України, радянських органів державної безпеки розглянуто у монографії Д. Веденеєва [23].

Першою науковою працею в англо-американській історіографії, присвяченою проблемі Голодомору 1932-1933 рр., стала книга Р. Конквеста «Жнива скорботи», яка стала узагальненням доробку усієї західної історіографії [45]. Широкого розголосу проблемі вивчення Голодомору-геноциду українців серед світової громадськості надав один з небагатьох вчених неукраїнського походження, що досліджував історію України, Джеймс Мейс, який очолював Комісію комітету Конгресу США з вивчення Голоду в Україні. Першим серед західних істориків Дж. Мейс охарактеризував великий голод 1932–1933 років в Україні як акт геноциду, метою якого було знищення української нації як політичного чинника й суспільного організму, і звернув увагу на наукову проблему заперечення Голодомору [57]. Публікації Дж. Мейса і Р. Конквеста дозволяють зрозуміти динаміку й певні закономірності досліджень Голодомору на Заході.

З-поміж сучасних зарубіжних істориків, яких приваблює досліджувана нами тема, вирізняється професор Єльського університету, американський історик українського походження Ніколас Кайл Купенський. У своїй статті він запропонував аналіз методів, які використовувались у більшовицькій пропаганді для заперечення Голодомору [48].

Методологічна основа дипломної роботи у вивченні даної теми спирається на методологічні принципи та дослідницькі підходи, зокрема: принципи історизму, об'єктивності, системності, розвитку й науковості.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у спробі авторки узагальнити інформацію щодо реакції Заходу на Голодомор в Україні і розробити методичні рекомендації для формування громадянської компетентності під час вивчення теми Голодомор 1932-33 рр. на уроках історії в школі.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дипломного можуть послужити основою для розробки освітніх матеріалів для використання на уроках історії в школі. Вивчення історичного контексту та реакції країн Заходу на трагедію Голодомору може сприяти глибшому розумінню учнями історичних процесів та взаємодії країн у світовому контексті.

Підходи та стратегії, які застосовувалися під час Голодомору, можуть мати важливий вплив на сучасні міжнародні стосунки та розуміння глобальних проблем. Таким чином, вивчення історії сприяє не лише освіті, але й виробленню контекстуальних уявлень для аналізу та розвитку сучасних стратегій у глобальному масштабі.

Структура магістерської роботи складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. ЗАМОВЧУВАННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. ЯК СКЛАДОВА ЗЛОЧИНУ СТАЛІНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Радянський режим в СРСР наполегливо і систематично не погоджувався з існуванням голоду 30-х рр. і шукав способи не показувати його жахливі наслідки для населення. Навіть після того, як на XX з'їзді КПРС у 1956 р. перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов висловив неприйняття обожнювання культури Й. Сталіна та розкрив частину злочинів сталінського режиму, тема голоду у відкритих дискусіях в Радянському Союзі не піднімалася. Наприкінці 1980-х рр. комуністична влада змушена була визнати, що голод дійсно відбувся, проте представила офіційну версію, яка знімала відповідальність з Кремля за мільйони загиблих. Радянське керівництво продовжувало відкидати той факт, що голод мав на меті винищення українців.

Після здобуття Україною незалежності тема Голодомору 1932-1933 рр. повернулася у публічний дискурс, проте російська федерація розгорнула кампанію проти визнання Голодомору в Україні геноцидом українського народу і цей напрямок залишається важливою складовою пам'ятної політики сучасної росії.

Відкидання геноциду можна охарактеризувати як спотворення історичної реальності внаслідок відмови визнавати або замовчувати факти, чи шляхом зведення їх значення до банальності. Зазвичай це супроводжується поширенням думок, котрі спрямовані створити інший наратив. Інформаційні кампанії, спрямовані на заперечення, часто супроводжуються дезінформацією, що спрямована на зміни у ставленні до ключових історичних подій або навіть здійснюються спроби представити їх як такі, що не відбулися. Заперечуючи загальноприйняті погляди, прагнучи переглянути минуле, зазвичай посилаються на нові, раніше невідомі (часто сфабриковані) факти або на радикально нові інтерпретації подій.

Українська дослідниця М. Антонович запропонувала класифікувати випадки заперечення геноциду на «чесні» та «нечесні». В її розумінні, перші можуть виникати через оману, незнання чи неадекватний аналіз наявної

інформації, тоді як другі обумовлені бажанням втілити свої політичні або комерційні інтереси, а також страхом перед відповідальністю за вчинення акта геноциду [16, с. 23].

Замовчування голоду було важливою складовою інформаційної стратегії СРСР першої половини 1930-х рр. Більшовицький режим прагнув приховати правду про голод, що, відповідно до юридичної логіки, є безсумнівним свідченням злочинних дій [75]. Якби більшовики не мали наміру навмисно доводити до голоду мешканців Наддніпрянщини, вони б прийняли гуманітарну допомогу, ініційовану галицькими українцями або звернулися б за підтримкою до міжнародних організацій, як це сталося в період масового голоду 1920-х рр. Однак, на міжнародному рівні Москва заперечувала всі свідчення про голодні лихоліття і стверджувала, що не потребує жодної гуманітарної допомоги [54].

У відповідь на запит Міжнародного комітету Червоного Хреста щодо голоду 1932–1933 рр., голова виконкому Спілки товариств Червоного Хреста і Червоного

Півмісяця А. Єнукідзе офіційно спростував ознаки голоду і заявив, що поширення інформації про голод – це частина «свідомої кампанії наклепу, що була організована супротивниками СРСР білогвардійськими організаціями» [31, с. 179]. Масштабність і всеосяжність заперечення реальності з боку комуністичного режиму була настільки значною, що навіть у внутрішніх документах, позначених грифами «для службового користування» або навіть «особливо таємно», термін «голод» майже не використовувався [29]. Подібним чином для позначення статистичних даних про смертність за 30-ті рр. ХХ ст. використовувались інші роки, щоб приховати справжні причини загибелі людей внаслідок тривалого голодування [41].

Тривале та настирливе спростовування радянським керівництвом відомостей про масовий голод само по собі є свідченням вчинення геноциду. Враховуючи зазначене, історики намагаються розібратися, чому Кремль здійснював приховування інформаційних ресурсів про голод.

Після появи перших газетних звітів про голод в Україні радянський режим вживав заходів для посилення контролю над інформацією про ситуацію в регіонах, які зазнали голоду. Зарубіжним журналістам заборонили відвідувати ці райони [59, с. 41].

У постанові політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи по підсиленню хлібозаготівлі» було ухвалено встановити постійний контроль над 22 газетами, що виходили в найбільш важливих хлібозаготівельних районах [3, с. 389]. Отже, влада прагнула заблокувати відкриті джерела інформації, які могли засвідчити наявність голоду. Працівники радянських спецслужб контролювали кореспонденцію, що надсилалася з України за кордон, включаючи листи як громадян УРСР, так і іноземних осіб, що перебували в межах Радянського Союзу. Фотографії, зроблені австрійським інженером А. Вінербергером у Харкові, котрі вдалося вивезти за кордон виключно за сприяння австрійських дипломатів, що перебували в СРСР, стали вагомими доказами Голодомору [52, с. 101].

Паралельно з приховуванням інформації про голод 1932–1933 рр. більшовицький режим запустив контрпропагандистську кампанію, спрямовану на спростування свідчень очевидців голоду, які, незважаючи на старання радянських спецслужб, втікали на Захід. Значну роль у цій кампанії відіграв Волтер Дюранті, британський журналіст, який очолював кореспондентське представництво однойменної газети в Москві. Отримання престижної Пулітцерівської премії зробило його авторитетною постаттю в Москві серед тих, хто не сприймав наявної інформації про голод в УРСР. В. Дюранті спростовував заяви про голод в Україні, висловлені британським журналістом Гаретом Джонсом. В. Дюранті опублікував на сторінках газети «Нью-Йорк таймс» статтю під заголовком, що говорить сам за себе: «Росіяни відчувають недостачу їжі, але не голодують». У цьому матеріалі, де слово «росіяни» стосувалося всіх жителів СРСР, він писав: «по суті, немає ані голоду, ані смертей від нього, проте багато смертей людей настають через хвороби, спричинені недоїданням. Якщо погодні

умови знищать врожай, як це відбулось у 1921 р., Росії дійсно загрожуватиме голод. Якщо ж ні, нинішні труднощі швидко будуть забуті» [60].

В.Дюранті спробував запропонувати зручне для більшовиків пояснення, стверджуючи, що порівняно незначна смертність була спричинена не голодом, а хворобами, а розповіді про голодування сильно перебільшені. Отже, В. Дюранті свідомо применшував масштаби голоду. Важливо відзначити, що в публікації взагалі не згадувалася Україна, а це також можна вважати певним видом «невинного заперечення».

Ще одним журналістом і письменником, який активно заперечував дані про голод в Україні, був автор статей для американської газети «Найшен» Луї Фішер, відомий своїми симпатіями до комунізму. Не випадково у 1933 р. партійний діяч Карл Радек включив вказаних кореспондентів – В. Дюранті та Л. Фішера – до числа п'яти осіб, котрі найбільше сприяли встановленню дипломатичних зносин США та СРСР.

У 1934 р. за ініціативою радянського уряду Л. Фішер вдруге приїхав до України (вперше побував у районах, уражених голодом, у жовтні–листопаді 1932 р.) і, за його власними словами, знову не помітив там голоду чи його наслідків. У середині 1930-х років Л. Фішер опублікував низку статей, у яких ретроспективно спростовував голод 1932–1933 рр., стверджуючи, що в Україні були тільки відносно незначні труднощі з харчуванням населення [2].

Непрямим способом заперечення Голодомору, до якого вдалася більшовицька влада СРСР, стало відволікання уваги шляхом навмисного створення іншої інформаційної події, що, за задумом радянських спецслужб, повинно було привернути інтерес західної громадськості. У березні 1933 р., намагаючись відвернути увагу міжнародної спільноти від Голодомору, радянські спецслужби затримали шістьох британських інженерів з компанії «Метрополітен-Віккерс», котрі мали роботу в СРСР за контрактом та обслуговували обладнання електростанцій, звинувативши їх у саботажі та шпигунстві. Слід підкреслити, що судовий розгляд стосовно британців розпочався всього через місяць після їхнього арешту – 12.04.1933 р. На певний

проміжок часу західні медіа-ресурси, як і очікувалося, змістили акцент на висвітлення справи обвинувачених британських інженерів, що відвернуло їх від обговорення Голодомору. Представник московської газети «Юнайтед Пресс Інтернешенал» Юджин Лайонс у своїх спогадах описав зустріч радянського цензора К. Уманського з західними журналістами, акредитованими в Москві, які бажали відвідати запланований судовий процес над британськими інженерами [4]. На цій зустрічі, що мала місце в кінці 1933 р., комуністичний цензор уклав угоду з західними журналістами: в обмін на їх допуск до судового процесу над інженерами репортери погодилися не висвітлювати тему голоду. Крім того, журналісти зобов'язалися спростувати заяви Г.Джонса у своїх статтях [2, с. 76-77]. За словами Ю. Лайонса, К. Уманський спочатку вимагав від західних журналістів, щоб вони публічно відкинули позицію Джонса. Тим не менш, після багатогодинного спільного вживання алкоголю вдалося укласти угоду, що вони лише «в обтічних фразах засудять Джонса як брехуна» [4, с. 576].

Фальшивий характер судового процесу над вказаними британськими інженерами підтверджується незвично м'якими вироками, винесеними підсудним: одного виправдали, трьох вислали з країни, одного засудили на два роки, а іншого — позбавили волі терміном на три роки. При цьому двоє британців, які відбули покарання у вигляді реальних тюремних строків, вийшли на волю вже в 1933 р. і після цього без перешкод покинули СРСР. Таким чином, ці два інженери провели всього по чотири місяці у в'язниці, враховуючи час, проведений під слідством. Використовуючи цей процес як інформаційну операцію, Кремль, очевидно, не хотів погіршувати відносин із Заходом [5, с. 113].

Ще одним методом заперечення Голодомору у 1933 р. стало проведення мітингів і демонстрацій за межами СРСР на підтримку «першої у світі держави робітників і селян» проти «наклепів» на неї. Кремль прагнув створити враження, що повідомлення про голод 1932–1933 рр. нібито викликають недовіру серед широких мас в державах Західної Європи. Комісія юристів міжнародного рівня, що розслідувала голод в Україні з лютого 1988 по листопад 1989 р., встановила,

що одним із ініціаторів цієї пропагандистської кампанії був німецький комуніст і представник міжнародного антифашистського руху В. Мюнцбергер [75].

Голови комуністичних осередків у західних країнах отримали з Москви вказівку наводити контраргументи на інформацію щодо голоду в СРСР і перешкоджати її поширенню. Іноді протидія розповсюдженню інформації про Голодомор переходила в насильницькі дії. Наприклад, 18.10.1933 р. активісти Компартії США намагалися завадити українцям, які проживали в Америці, взяти участь у траурному поході, організованому представниками української діаспори у Нью-Йорку, з метою вшанування жертв голоду. Масовий захід української еміграції, присвячений темі голоду в Україні, що відбувся 17 грудня 1933 р., закінчився насильством, коли кілька сотень місцевих комуністів напали на учасників зібрання, внаслідок чого постраждали більше ста осіб. Подібні події сталися і в інших містах: відбулися масові сутички під час громадських зборів, яке було ініційоване українською діаспорою у Вінніпезі на честь пам'яті жертв штучного голоду в Україні, а також на заході канадських українців, що проходив у Садбері [62, с. 75].

Комуністи Західної України, намагаючись відкинути інформацію про Голодомор в УРСР, не лише заперечували його існування, але й стверджували, що українці на західноукраїнських територіях, підконтрольних Польщі, також зазнали голоду в 1933 р. Зокрема, такі заяви робив А. Крушельницький, який друкував свої статті у Львові, отримуючи фінансування з Радянського Союзу [7, с. 432-433]. Заяви про «голод» на західноукраїнських землях стали типовим зразком сполучення буквального та імплікативного неприйняття. Схема, яку використовували комуністичні пропагандисти, виявилася досить хитромудрою. Вони шукали способи донести до громадськості інформацію про критичний голод у Галичині і в такий спосіб відволікали увагу від трагедії у Радянській Україні, поширюючи оповіді про неправдивий голод в УРСР. Психологічно дане оспорювання базувалося на механізмі перекладання провини на того, хто розкриває правозлочин.

Щоб переконати світову громадськість у відсутності голоду в Україні, більшовицька влада практикувала запрошення до СРСР впливових осіб із країн Заходу. Зокрема, у серпні–вересні 1933 р. Україну відвідав колишній прем'єр-міністр Франції Едуар Ерріо, який мандрував в Одесою та іншими містами України. Під час своєї подорожі французький політик не виявив жодних ознак голоду, про що він заявив, повернувшись до рідної землі. Візит Е. Ерріо був ретельно спланованим і контролювався радянськими спецслужбами, яка організувала необхідні місця та «акторів» для статистики, котрі грали роль «простих українців» [38].

Тактику заперечення Голодомору в Україні, до якої вдавалась більшовицька влада, можна назвати як «руйнівне викорінення», використовуючи терміни П. Коннертона [5, с. 60-61].

Стратегія замовчування і заперечення Голодомору була спрямована на довгострокові результати. Її суть полягала у поєднанні знищення документальних свідчень скоєного злочину із одночасним залякуванням свідків, яким чітко наказували забути все, що вони бачили. Проти тих, хто старався зберегти історію Голодомору, соціалістична система використовувала репресивні заходи. Наприклад, особисті щоденники, в яких описувались події 1932–1933 рр., стали невідворотним доказом «контрреволюційної» діяльності для партійного слідчого Д. Заволоки та вчительки О. Радченко, які зазнали репресій у 1935 і 1945 рр. відповідно [3, с. 33].

Документування інформації про голод 1932–1933 рр. більшовицький режим вважав злочином. Сім щоденників, які належали очевидцям Голодомору, стали предметом дослідження сучасного українського вченого Я. Файзулін. Науковець зауважив: «кожен усвідомлював, що щоденник може стати причиною арешту, заслання або навіть смерті. Такі страхи виникали на різних етапах життя майже у всіх семи авторів. Вони вставляли перерви у свої записи і навіть розмірковували про знищення своїх нотатників, проте жоден з них не наважився на це: ці записи завжди були присутні в їхньому житті, тому з часом кожен до них повертався» [5, с. 5].

Н.Лапчинська підкреслює, що фіксування фактів про Голодомор залишалося в Україні злочином навіть після смерті Й. Сталіна, коли люди, засуджені за збереження інформації про Голодомор, продовжували отримувати відмови у реабілітації до останніх днів комуністичного режиму в СРСР [51, с. 72].

Тактика «агресивного стирання» історичної пам'яті про Голодомор передбачала приховування, знищення або фальсифікацію джерел першого порядку. Це стосувалося навіть ліквідації чи перепланування цвинтарів, де покоїлися жертви Голодомору. Наприклад, на місцях братських могил селян, які померли від голоду, прокладали дороги, зводили кафе та організовували дискотеки [24, с. 173]. Варто зазначити, що всі зазначені дії служили важливими інструментами не лише заперечення, а й замовчування злочину Голодомору.

Особливих масштабів набули маніпуляції з демографічною інформацією. До органів реєстрації громадянського стану 28 вересня 1935 р. надійшло розпорядження РНК СРСР і ЦК ВКП(б), в якому стверджувалося, що відділи записів у попередні роки були заповнені «класовими ворогами», такими як: духовенство та куркулі, котрі здійснюючи «контрреволюційну, шкідницьку діяльність», навмисно завищували кількість смертей і занижували число народжень, що призводило до спотворення уявлень щодо низького темпу природного зростання населення [48, с. 290]. Професор С.Кульчицький згадав щонайменше два публічні виступи Й. Сталіна, в яких більшовицький авторитарний лідер стверджував, що розмови про зміни в демографічних показниках СРСР по завершенню 1933 р. безпідставні. С. Кульчицький зазначає: «Щоб припинити розповсюдження слухів про значні втрати через голод, Сталін перебрав на себе повноваження єдиного інформаційного ресурсу про рівень смертності, народжуваність і загальну чисельність населення» [47, с. 39]. Як результат, ресурси всесоюзного перепису 1937 р. були закриті, а ті, хто його проводив, зазнали репресій [20, с. 292].

Лідери СРСР, що належали до комуністичної партії, прийняли стратегію «глухої оборони», що полягала в повному запереченні наявності голоду 30-х та

відмові від будь-яких дискусій з західними політиками або науковцями, які висловлювали протилежні думки. Проте українська діаспора в США і Канаді зуміла актуалізувати проблему Голодомору на початку 1980-х рр., коли розпочалась підготовка до великомасштабних заходів на честь 50-річчя Голодомору.

Відомості про перші кроки підготовки української діаспори до святкування півстоліття голоду 1932–1933 рр. дійшли до Москви в кінці грудня 1982 р.[49, с. 580]. Вищі органи влади СРСР передали цю інформацію до Києва. У відповідь О. Капто та голова КДБ УРСР С. Муха підготували засекречене повідомлення, яке 11 жовтня 1983 р. затвердив перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький. Текст був оформлений у звичному стилі категоричного заперечення; зокрема, у повідомленні зазначалося: «Оскільки вступати в відкриту дискусію з націоналістичними авторами нам не вигідно, наразі зусилля зосереджуються на пропаганді прогресу аграрного сектору Української Радянської Соціалістичної Республіки та перетворень у селі, які стали можливими завдяки успіхам колгоспного устрою» [59, с. 35]. Тобто, представники влади і силових структур пропонували розглядати розвиток аграрного виробництва УРСР як підставу для заперечення голоду в Україні, багатій на хліборобські традиції та ресурси.

Основним способом протидії кампанії зі збору інформації про Голодомор більшовицькі спецслужби обрали дискредитацію лідерів Світового конгресу українців та інших представників української діаспори, які порушували питання вбивства голодом українців у 1932–1933 рр. Радянська пропаганда стверджувала, що підтримка ідеї навмисного характеру голоду нібито виходить від колишніх колаборантів, які мали співпрацю з нацистами під час Другої світової війни. Таким чином, працівники КДБ намагалися переключити увагу з інформації про Голодомор на оточення, що прагнуло донести цю інформацію до широкої аудиторії на Заході. Подібна тактика не була новою для радянських спецслужб: у 60-х і 70-х роках минулого століття КДБ вже проводив кампанії дезінформації на Заході, щоб викликати сумнів у чесності українських націоналістів через

звинувачення в «антисемітизмі». Як вказав В. В'ятрович, основною ціллю цієї спецоперації було «забезпечити, щоб зв'язки між різними діячами стали неможливими», убезпечити себе від ймовірності їх переходу до активної співпраці» [28, с. 507].

Таємна операція КДБ, спрямована на дискредитацію громадських діячів і науковців, які донесли інформацію про трагічні підсумки Голодомору в Україні та заперечували сам факт голоду 1932–1933 рр., набула кодової назви «Фарисеї».

Вчений В. Бабка описує стратегічний підхід до цієї операції так: «відкидання небажаних аспектів історичної пам'яті; зганьблення тих, хто зберігає цю пам'ять; створення та просування альтернативних версій подій» [17, с. 231].

Крім того, КДБ через свою агентуру вживав мір, спрямованих на зміцнення протидії між двома фракціями ОУН, щоб у момент відзначення 50-річчя голоду 1932–1933 рр. організації українського походження за кордоном не змогли представити свої позиції єдиним фронтом [16, с. 74,80].

Зокрема, отримавши відомості про те, що «оунівці намагаються через родичів, які проживають в УРСР, а також через додаткові канали отримати інформацію про осіб, які загинули в 30-х рр., щоб створити списки «жертв штучного голоду», 28 червня 1983 р. КБД розробив спеціальний план оперативних заходів, згідно з яким основні підрозділи спецслужби повинні були перешкоджати збору інформації про голод 1932–1933 рр. на території України [35, с. 69-70].

Ведучи демагогічну кампанію щодо заперечення голоду 1932–1933 рр., радянські посадовці робили спроби звести дискусію до протистояння між соціалістичною та капіталістичною системами. Завідувач відділу агітації та пропаганди ЦК КПУ Л. Кравчук, який пізніше став першим президентом незалежної України, у доповідній записці від 6 жовтня 1983 р. радив: «у зв'язку з тим, що до кампанії про «голод» долучилася адміністрація США та особисто Рейган, на нашу думку, варто опублікувати окремі матеріали про її шкідливу спекулятивну суть із наведенням фактів не вигаданого, а справжнього голоду в

низці латиноамериканських країн, які були пограбовані американським імперіалізмом, а також у самих США – серед сільськогосподарських робітників, національних меншин та расових груп» [23, с. 152-153]. Ініціатива Л. Кравчука повністю відповідала перевірній більшовицькою пропагандою схемі заперечення Голодомору, яка полягала в перекладанні відповідальності на інших.

Наступний етап кампанії оспорювання Голодомору в 1980-х рр. розпочався тоді, коли Конгрес США заявив про нагальну потребу у створенні спеціальної комісії для дослідження фактів голоду 1932–1933 рр. в Україні. У 1986 р. з'явилася монографія Роберта Конквеста, що висвітлювала цю тему [27, с. 585]. У 1987 р. вийшла у світ публікація Д.Тоттла (1944–2003), котра стала нестандартною реакцією на попередні наукові розвідки [5].

Як стало відомо уже після розпаду СРСР, цю публікацію на запит комуністичного режиму в Москві протягом більш, ніж двох років, готував колектив авторів. Перший варіант рукопису, який заступник завідувача Міжнародним відділом ЦК КПРС Анатолій Черняєв називав «канадськими комуністами», у вересні 1985 р. був надісланий для рецензування до Києва, де його розглянули три академічні наукові інститути [33, с. 232].

Одним із перших радянських діячів, який публічно обережно згадав про голод 1932–1933 рр., став В. Щербицький, котрий визнав наявність голоду у своїй доповіді 25 грудня 1987 р.

На кінець 1986 р. ЦК КПУ ухвалив рішення створити спеціалізовану комісію дослідників, які мали підготувати відповідь СРСР на ще не опубліковані висновки Комісії Конгресу США під керівництвом Дж. Мейса. До цієї комісії включили працівників Інституту історії партії при ЦК КПУ, яким був наданий доступ до архівів, раніше закритих для дослідників. У відповідь на створення Міжнародної комісії з розслідування голоду в Україні 1932–1933 рр. під керівництвом Д. Сандберга, восьмеро юристів і істориків, 14 жовтня 1988 р. виступили з листом протесту, оголосивши підсумки роботи Міжнародної комісії політичними та ненауковими [70, с. 160].

Завершальне визнання оновленої радянської офіційної позиції щодо Голодомору відбулося 26 січня 1990 р., коли ЦК КПУ ухвалив постанову «Про голод 1932–1933 років на Україні та публікацію відповідних архівних матеріалів». У цьому документі, визнаючи тривале замовчування реальності голоду, зазначалося, що він став наслідком «злочинного політичного курсу Сталіна та його найближчих соратників (Молотова, Кагановича)», який включав «шкідливу хлібозаготівельну політику для селян». До додаткових чинників, які ускладнили ситуацію, відносили «низький рівень агрономічної культури, недостатню технічну оснащеність колективних ферм та інших чинників». Постанова підкреслювала, що голод 1932–1933 рр. став загальною трагедією для народів СРСР [70, с. 3-4]. Хоча постанова визнавала обов'язок республіканської влади України, вона також підкреслювала, що велика кількість відданих комуністів виступали проти сталінського курсу і намагалися всіма силами полегшити страждання голодуючих.

Отже, замовчування Голодомору 1932-1933 рр. було свідомою і систематичною політикою, спрямованою на приховування масштабів катастрофи від міжнародної спільноти та самого радянського населення.

Радянська пропаганда активно поширювала дезінформацію про реальний стан справ в Україні, заперечуючи явище повсюдного голоду. Використання цензури, заборона іноземним журналістам та дипломатам на відвідування постраждалих регіонів, фальсифікація статистичних даних — все це було частиною систематичних заходів для приховування трагедії.

Політика замовчування стала важливим елементом репресивної системи, спрямованої на знищення національної свідомості українського народу та запобігання будь-яким формам спротиву радянській владі. Репресії проти тих, хто намагався висвітлювати тему голоду, зокрема інтелігенції та духовенства, демонструють масштабність і жорстокість режиму у придушенні правди.

Замовчування Голодомору мало далекосяжні наслідки, впливаючи на формування національної пам'яті та історичної свідомості не лише в Україні, але й за її межами. Відсутність міжнародного резонансу на масове вимирання

мільйонів людей дозволила радянській владі уникнути відповідальності на міжнародній арені і продовжити свою політику терору та репресій.

Таким чином, замовчування Голодомору 1932-1933 років було невід'ємною складовою політичного та гуманітарного злочину сталінської імперії, що дозволило режиму не лише реалізувати свою деструктивну політику, а й уникнути її осуду та визнання на міжнародному рівні. Ці висновки дозволяють глибше зрозуміти природу тоталітарного режиму та його методи маніпуляції інформацією, що є важливим для сучасних досліджень у сфері політичних наук, історії та прав людини.

РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНА КАМПАНІЯ СВІТОВОЇ ПРЕСИ І ПОЗИЦІЯ ОФІЦІЙНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ КРАЇН ЗАХОДУ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ ПСИХОЛОГІЇ «ВЕЛИКОЇ БРЕХНІ»

Активну позицію у справі привернення уваги світу до Голодомору в Україні зайняли тільки окремі західні журналісти.

Одним з перших, хто зацікавився цією проблемою, став Г. Джонс. Його мати була гувернанткою в сім'ї Д. Х'юза, тривалий час жила в Юзівці, виховуючи сина з раннього віку в любові до української культури та оточення. Маючи добру освіту юнак, що вільно володів п'ятьма мовами, мав перспективу зробити успішну кар'єру. У 1930 р., у віці 25 років, Г. Джонс – випускник Кембриджа, радник із питань зовнішньої політики тогочасного прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Ллойд- Джорджа, приїхав до СРСР, щоб повідомити своєму роботодавцю про те, що там відбувається. Репортажі Г. Джонса вважали настільки чесними, що їх публікувала лондонська «The Times» [60, с.1]. Гарет Джонс писав статті для багатьох британських газет, зокрема: «The Western Mail» та «The Guardian», в Німеччині його статті друкувалися у «Berliner Tageblatt», а також – в періодичних виданнях у США.

Правда про голодний терор в Україні просочувалася на Захід. З лютого 1932 р. в Джерсі-Сіті почалася публікація україномовної газети «Свобода», на сторінках якої у 1933 р. практично щотижня публікувалися статті про голод в УРСР. Про розуміння західними журналістами ситуації, яка склалася в Україні, свідчить стаття «Загроза голоду: московські плани проти українських селян» [67]. Тема Голодомору стала однією з провідних на шпальтах французької і британської періодики. Це викликало відповідну реакцію з боку СРСР і 23 лютого 1933 р. Радянський Союз заборонив іноземним журналістам подорожувати країною.

Жодна західна газета або прес-агентство не висловили публічного протесту проти обмеження свободи своїх репортерів у Москві і не проводили розслідування причин цього екстраординарного заходу. Основна маса кореспондентів змирилися з такою ситуацією, остерігаючись можливого

видворення з країни, а також втрати своїх професійних переваг, що значно ускладнило висвітлення цієї трагічної події.

У березні 1933 р. Гарет Джонс, попри заборону радянських спецслужб, нелегально вирушив у охоплені голодом регіони як звичайний мандрівник. Подорожуючи країною, Джонс вів щоденник, що було ризикованою справою, адже у випадку викриття і знайдення цих записів він міг би втратити свободу [68, с. 140].

У подорожі Джонс провів два тижні, він розмовляв із людьми, ночував у їхніх хатинах і був охоплений жахом від побаченого. Поспішно повернувшись до Москви і залишивши Радянський Союз, Джонс зробив першу зупинку у Берліні, де йому вдалося дати прес-конференцію і написати серію статей про трагедію, яку він бачив на власні очі. «Я пройшов через безліч сіл і дванадцять колгоспів. Скрізь я чув плач: «У нас немає хліба, ми помираємо...» [60, с.3].

В розпал Голодомору 1932-1933 рр., траєкторія життя Гарета Джонса перетнулася з Уолтером Дюранті. Якщо Г. Джонс був молодим журналістом, то У. Дюранті вже був добре відомий на Заході як експерт у питаннях комунізму і Радянського Союзу – країни, яка була закритою і важкою для розуміння у західних суспільствах. У 1921 р. Дюранті змінив міце проживання, переїхавши до СРСР, де він журналістську діяльність як репортер «New York Times». У 1929 р. він став одним з перших іноземних журналістів, хто взяв інтерв'ю у Й. Сталіна. До 1931 р. У.Дюранті написав і опублікував тринадцять матеріалів про Радянський Союз. У 1932 р. він став лауреатом Пулітцерівської премії – найпрестижнішої журналістичної нагороди в Америці.

Погляди У.Дюранті дивовижним чином співпадали з офіційною політикою Кремля, що принесло йому визнання радянської влади і навіть самого Сталіна за позицію: «Сталін дає російському народу, 150 мільйонам селян і робітників Росії – не західним аристократам, підприємцям, банкірам та інтелігенції те, чого вони насправді прагнуть: колективні зусилля та співпрацю в спільній справі». Дюранті захищав радянських керманічів і їхню політику, вважаючи мільйони загиблих людей просто значними втратами у процесі досягнення прогресу та

матеріального добробуту. Висвітлюючи проблему голоду, він зауважував, що в СРСР дійсно існували проблеми з продовольством, проте вважав їх несерйозними [5].

Г. Джонс, повернувшись із охопленої голодом Харківщини, у березні 1933 р. необережно розповів Дюранті про свою подорож. За щедрі гонорари з Кремля Дюранті не лише зрадив Гарета і видав його радянським спецслужбам, а погодився навіть очолити піар-кампанію проти Г.Джонса, фактично продавши свою журналістську совість [5].

31 березня 1933 р. «New York Times» надрукувала статтю, яку, на думку Дж.Мейса, можна було б вивчати на факультетах журналістики як приклад майстерного лавірування між правдою і брехнею. Стаття під заголовком «Росіяни голодні, але не помирають із голоду» стала початком «викриття» Джонса, який нібито у розпал дипломатичної дуелі між Великою Британією та СРСР з приводу арештованих британських інженерів написав «страхітливу історію» про голод у Радянському Союзі, про «тисячі вже загиблих і мільйони, яким загрожує голодна смерть». У листі до товариша, який мав намір поїхати до СРСР, Гарет писав, що потрапив до «чорного» радянських спецслужб і йому заборонили в'їзд до Радянського Союзу [60, с.3].

13 травня у «The New York Times» Джонс опублікував відкрите звернення до Уолтера Дюранті, в якому звинуватив, що той став зряддям в руках радянської пропаганди, оскільки заперечує факт голоду в СРСР. Проте для міжнародної спільноти безсумнівним авторитетом вважалася думка У. Дюранті про «благородні принципи» колективізації [5].

У серпні 1935 року Г.Джонс скінчив своє життя в Маньчжурії за таємних обставин, а через кілька днів Дюранті написав про ескалацію конфлікту між СРСР та Японією на Далекому Сході. У 2000-х роках суспільство намагалося позбавити Дюранті Пулітцерівської премії, але комітет, відповідальний за її присудження, відхилив це прохання.

В той час, коли більшість західних журналістів або мовчали про голод в Україні, або повторювали офіційну радянську пропаганду, ризикнув своєю

репутацією та безпекою, щоб розповісти правду британський журналіст Малкольм Маггерідж. Відправляючи репортажі дипломатичною поштою, Маггерідж зумів обійти жорстку цензуру, яка панувала в СРСР. Це дозволило йому донести правду про Голодомор до читачів «The Manchester Guardian» та інших видань [36, с. 30]. В одній зі своїх статей під промовистою назвою «Війна Советів проти селян» він писав: «По один бік - мільйони селян, голодних, часто опухлих від голоду; по другий бік солдати, працівники ДПУ, що виконують інструкції диктатури пролетаріату. Вони пройшли по країні як сарана, забираючи все їстівне. Вони розстріляли й депортували тисячі селян, іноді цілі села. Вони обернули найродючішу в світі землю на сумну пустелю» [3, с.30].

Європейське ставлення до подій у Радянському Союзі яскраво демонструє ситуація, що виникла під час візитів до Радянського Союзу французького політика Едуардо Ерріо. На час візиту до СРСР Е. Ерріо не займав жодної владної посади, але, як голова уряду Франції у відставці, в політичних колах Франції мав високий статус, тому його думки та висновки мали можливість вплинути на авторитет радянської держави на міжнародній арені. Про візит Ерріо стало відомо ще в червні 1933 р., коли його запросили до Радянського Союзу з огляду на його прорадянські настрої [39, с. 216].

Головною метою організаторів поїздки Едуардо Ерріо до УРСР було прагнення влади розвіяти стереотипи про Голодомор. У підготовчому документі до його візиту зазначалося: «Фальшива інформація про голод, в основному, стосується України, тому важливо показати йому радгосп або колгосп саме в цій країні. Якщо ми не реалізуємо це, коли він перебуватиме в Україні, а продемонструємо колгосп в іншому місці, це може викликати неправильні тлумачення. Дуже важливо продемонструвати йому щось показове на території села. У Криму можна почати з Лівадії, проте найголовніше – правильно обрати колгосп і ретельно організувати розмову з селянами» [38, с. 142].

Під час ретельно спланованої подорожі по Одещині, Харкову, Києву та Дніпропетровську Ерріо не виявив жодних слідів Голодомору, який тоді спустошував Україну. Цей результат був досягнутий завдяки ретельному

контролю радянських спецслужб, які організували показові колгоспи, підготували акторів, що зіграли роль заможних селян [44, с.218].

Доцільно відзначити, що справа голоду у французьких медіа висвітлювалося відповідно до приналежності газети до тієї чи іншої політичної партії: комуністична або ліва преса ігнорувала або заперечувала цю тему, тоді як антикомуністичні публікації та праві видання писали про неї.

У заявах Ерріо питання голоду було одним з головних: «Я побував в Україні. І можу вас запевнити, що вона схожа на сад, повний дарів, прекрасний сад чорної й масної землі, вкритої, скільки сягає око, чудовим урожаєм. Хтось запевняє, що цей край переживає сумні часи. Не можу казати про те, чого не бачив. Але я був у місцях, про які йдеться. І бачив лише розквіт»[39]. Тим часом, поки Ерріо стверджував, що Україна не відчуває голоду, в газеті «Le Matin» вийшло інтерв'ю з американкою українського походження Мартою Стебало. Вона відвідала своїх родичів в Україні і стала свідком того, що там відбувалося. Її інтерв'ю, надруковані у кількох номерах газети «Le Matin», які супроводжувалися коментарями журналістки С.Бертійон, котра співпрацювала з українською громадою, привернули увагу до цієї проблеми [39].

Це змусило Ерріо до маніпуляцій. Відповідаючи на питання міжнародних медіа про ситуацію в Україні, він зазначив, що не в змозі робити висновки, адже відвідав «один радгосп і два колгоспи з неоднаковим розвитком». Покинувши межі Радянського Союзу, Е.Ерріо заявив, що не вірить у російський голод [71, с. 196].

Візит Ерріо в Україну призвів до того, що всі зусилля українських емігрантів у Європі звернути увагу Ліги Націй і Червоного Хреста до проблеми голоду в Україні виявилися марними, оскільки заяви Ерріо використовувалися як аргумент проти емігрантів.

Паризький «Тризуб» правильно оцінив результати українських ініціатив на світовій арені, зазначивши тверезо і передбачливо: «...Ми повинні визнати, що насправді не існує (допоки не буде створена міжнародна конвенція прав людини)

жодної міжнародної юридичної норми, на яку могла б спиратися Ліга Націй, щоб звести нанівець цей жахливий злочин або хоча б висловити протест» [68, с. 140].

Спроба Європейської федерації українців за кордоном привернути увагу світової спільноти до Голодомору в Україні шляхом звернення до британського уряду у 1933 р. виявилася марною. У вересні 1933 р. міністрові закордонних справ Великобританії Д.Саймону було надіслано меморандум, який передбачав низку заходів міжнародних кіл щодо уряду СРСР у справі допомоги населенню підрадянської України, що потерпав від голоду: вимагати припинення дій, які призводять до винищення українського населення; зажадати дозволу на в'їзд до СРСР іноземних делегацій та місій для надання допомоги голодуючим; поставити будь-які стосунки з радянським урядом у залежність від виконання перших двох вимог [3, с.30]. На жаль, англійські дипломати дійшли висновку, що фактичні матеріали викладені правильно, але мають антирадянський характер, і тому англійська сторона може зігнорувати прохання невідомої їй української організації. Таким чином, британська дипломатія відмовилася підтримати українців, мотивуючи це небажанням погіршувати відносини з СРСР [36, с. 31].

Важливим джерелом для розуміння трагедії Голодомору є звіти консульств у Радянському Союзі. Німецькі консули в Харкові, Києві та Одесі — Карл Вальтер, Андор Генке, Фрідріх Роті, італійський консул у Харкові Серджіо Граденіго, консультант німецького посольства з питань сільського господарства Отто Шіллер, який залишив по собі десятки монографічних праць з історії аграрних відносин — з належною відвертістю інформували свої уряди про події в Україні. Величезна кількість документів, що переконливо свідчить про обізнаність інших держав щодо голоду в Україні, вже опублікована, але чимала їхня колекція зберігається в архівах Польщі, Румунії, Чехії, Німеччини та Австрії.

У 1933-1936 рр. консулом у Києві був Андор Хенке. Розпочавши свою роботу у квітні 1933 р., він став свідком ситуації голоду в Україні. А.Хенке надавав допомогу громадянам Німеччини, які перебували в Україні та

переживали голод, за сприяння фонду «Брати у нужді». У політичному звіті за 1933 р. А.Хенке поінформував своє керівництво, що голод в Україні посилювався [4, с.194]. Свої висновки Хенке підсилював особистими спостереженнями та враженнями: «Я особисто щоразу, коли виходжу в місто, спостерігаю, як люди, виснажені голодом, падають на землю, а перехожі, здавалося б, звикли до цього і не приділяють цьому особливої уваги» [43, с. 86]. Хенке інформував посольство Німеччини в Москві про реальну ситуацію в Україні, піднімав питання голодного мору українців під час зустрічей з польськими дипломатами, німецькими істориками та економістами.

У Харкові функції консула виконував К. Вальтер, котрий також спостерігав за ситуацією в Україні та повідомляв генеральному консульству власні враження. У своєму звіті аналітичного характеру К.Вальтер описував «надзвичайно тяжкий» стан села, «величезні жертви» серед селян і жахливі наслідки колективізації, що насправді знищила традиційний уклад життя 22 мільйонів українських селян. Обговорюючи статистичні дані жертв голоду, К. Вальтер вживав термін «мільйони смертей», підкреслюючи, що 7 мільйонів — це не остаточна цифра, адже чверть із них, безсумнівно, загинула [2, с. 228]. Дипломат порівнював ймовірну кількість жертв Голодомору в Україні з числом загиблих у Першій світовій війні, акцентуючи уваги на певні аналогії, але визнав, що «висока ціна» за комуністичні експерименти на селі була надто великою [2, с. 230].

Активно інформував світову громадськість про Голодомор в Україні італійський консул Серджо Граденіго, який визнавав і штучність, і етнічну спрямованість голоду як геноциду українців. У травні 1933 р. він надіслав повідомлення до свого уряду: «Голод продовжує загрожувати величезним знищенням населення, тоді як є незрозумілим, чому світ залишається байдужим до подібної катастрофи, а міжнародна преса ... сором'язливо мовчить про це масове вбивство, організоване радянським урядом...» [3, с. 858]. Завершується повідомлення висновком про те, що голод «спричиниться до колонізації України переважно росіянами. Вона змінить її етнографічний характер. У майбутньому,

можливо найближчому, більше не говоритимуть ні про Україну, ні про український народ, а отже, і про українське питання, оскільки Україна фактично перетвориться на російський регіон»[3, с.860].

У липні 1933 р. С.Граденіго надіслав до МЗС Італії тематичну доповідь під заголовком «Голод і санітарний стан». Спираючись на зібрані з різних джерел дані та власні спостереження, він повідомляв про високу смертність серед сільського населення, тисячі жебраків у містах, яких відловлюють і вивозять у глухі місця. Канібалізм набув великих розмірів. Україна охоплена тифом, дизентерією та іншими інфекціями — супутниками голоду. Лікарям заборонено не тільки збирати відомості про епідемії та голодні смерті, а й говорити про це [3, с. 902-903]. Проте, попри таку інформацію, уряд Італії не відреагував на злочини радянської влади проти українського народу

30-ті роки ХХ ст. були часом складних міжнародних відносин. Намагався підтримувати нейтралітет і уникати конфліктів із СРСР Ватикан, побоюючись, що відкрите засудження Голодомору може призвести відкритих репресій проти католиків і проти Церкви взагалі, а також – до розриву дипломатичних відносин [69].

Ватикан реагував на Голодомор обережно, враховуючи складну політичну ситуацію. Церква прагнула зберегти нейтралітет у конфлікті між СРСР та іншими державами. Історики, такі як Ліліана Гентош, зазначають, що Ватикан, у своїх офіційних документах, трактував Голодомор як наслідок політики колективізації, не використовуючи термін “геноцид” [69].

Контрастом у цьому відношенні виглядали дії греко-католицького єпископату Галичини. Митрополит Андрей Шептицький, глава Української Греко-Католицької Церкви, відразу ж розпізнав у Голодоморі геноцид і закликав до міжнародної допомоги У липні 1933 р. А, Шептицький розіслав Пастирське послання, в якому розповів світу, що українці вмирають голодною смертю, і що Голодомор організувала Росія. Він просив допомогти поширити це послання світом: «Усіх християн цілого світа, усіх віруючих в Бога, а особливо всіх робітників і селян, передовсім усіх наших земляків просимо прилучитися до

цього голосу протесту та болю і розповсюдити його у якнайбільші країни світа» [3, с.909-910]. Пасторський лист підписали греко-католицькі єпископи Григорій Хомишин, Йосафат Коциловський, Григорій Лакота, Іван Лятишевський, Іван Бучко.

Відозва мала значний резонанс. Її швидко переклали італійською та розповсюдили по всьому світу. Проте, незважаючи на активні зусилля Греко-католицької церкви, організувати ефективну допомогу голодуючим українцям було надзвичайно складно. Тоталітарний режим СРСР чинив опір будь-яким спробам надати гуманітарну допомогу, що суттєво ускладнювало ситуацію.

25 липня 1933 року, з ініціативи митрополита Шептицького, у Львові створили Український громадський комітет порятунку України. У липні 1933 р. представники Української парламентської репрезентації Д.Левицький, Д.Великанович; Товариства «Просвіта» - В.Мудрий, С.Магальяс; НТШ – В.Левицький; Українського педагогічного товариства – О.Базюк, М.Коновалець; Українського Католицького Союзу – В.Кузьмович, А.Трач; «Союзу українок» - М.Рудницька підписали «Звернення Українського громадського комітету допомоги Україні до українського народу», в якому закликали українців усього світу згуртуватися перед лицем спільної трагедії, об'єднати зусилля для подолання голоду та підтримки постраждалих регіонів : « Де б ти не жив поза межами Великої України – чи в Галичині, чи за океаном в Америці, чи на Волині й Холмщині, чи в далекій Австралії, чи на Закарпатті й на еміграції в Європі, чи в гарячій Африці – ніде ти не можеш спокійно приглядатися величезному горю та мукам Твоїх неволених і голоджених братів» [3, с.911].

Український громадський комітет повідомив про початок акції порятунку, до якої закликав долучитись усіх українців світу. Це звернення знайшло відгомін у світі. Наприклад, у Відні кардинал Теодор Інніцер скликав конференцію представників усіх комітетів допомоги голодуючим у СРСР, почався збір коштів на допомогу голодуючим українцям. Проте, усю зібрану допомогу було конфісковано радянськими органами [69].

Цілком логічно виникає питання: чому влада більшості європейських держав, отримуючи свідчення від дипломатів, емігрантів, журналістів не втручалися в ситуацію в Україні і не проявляли бажання підняти це питання на належному рівні аби допомогти людям, які страждали від голоду?

Архівні документи, включаючи звіти, надіслані в дипломатичних пакетах, а також матеріали в пресі, засвідчують, що уряди західних країн, зокрема: Великобританії, Канади, США, Німеччини, Італії, Польщі, маючи детальну інформацію про катастрофу в українському селі, вирішили дотримуватися політики невтручання у внутрішні справи суверенної держави, уникаючи прямих заяв або конкретних дій, які б могли призвести до конфліктів з СРСР, дбаючи в першу чергу про свої економічні та дипломатичні інтереси.

Досить обережним у своїй реакції на голод в Україні був уряд США. Адміністрація президента Франкліна Д. Рузвельта вирішила не робити публічних заяв щодо голоду в Україні, оскільки Україна не була важливою для американських інтересів. Ф. Д. Рузвельт мав намір налагодити офіційні дипломатичні відносини з СРСР і не бажав ускладнювати відносини між країнами. Ці дипломатичні відносини були встановлені в листопаді 1933 р. Хоч деякі американські політики та громадські діячі висловлювали занепокоєння з приводу голодної трагедії України, офіційної реакції США не було [36, с. 31].

Канада у реакції на Голодомор багато в чому враховувала позицію Великобританії. Тоді головним пріоритетом Канади виявилось забезпечення здорових торговельних відносин із СРСР та недопущення того, щоб Радянський Союз став основним постачальником зерна для інших країн. Зрештою канадські ЗМІ більше зосереджувалися на умовах збору врожаю та обсягах зерна, ніж на самому голоді. Провінція Саскачеван закликала федеральний уряд визнати голод в Україні, але відповіді з федерального уряду не надійшло.

Аналізуючи інформаційну кампанію світових ЗМІ та позиції західних країн стосовно подій в Україні, можна констатувати, що медіапростір і політичні дискурси часто піддавалися впливу концепції «великої брехні». Ця концепція передбачає використання масштабної дезінформації та маніпуляцій для

формування громадської думки на користь окремих політичних угруповань. Західні ЗМІ та офіційні представники в своїй більшості підтримували певний наратив, який часто спрощував або спотворював реальність українських подій. Багато західних ЗМІ, під тиском радянської пропаганди та прагнучи зберегти добрі відносини з СРСР, або повністю ігнорували інформацію про голод в Україні, або подавали її в спотвореному вигляді.

Це вплинуло на формування громадської думки як у самих західних країнах, так і на глобальному рівні, де події в Україні інтерпретувалися через призму геополітичних інтересів. В результаті, інформаційна кампанія світової преси створила неоднозначне сприйняття конфлікту, де дезінформація посилювала напругу та ускладнювала пошук справедливого вирішення ситуації.

Таким чином, офіційні представники країн Заходу часто зайняли позиції, які відповідали їхнім політичним інтересам, а не об'єктивній оцінці ситуації, що посилювало інформаційний вплив психології «великої брехні» на міжнародному рівні.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ НА СТАВЛЕННЯ СВІТОВОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ГОЛОДОМОРУ

У розголосі правди про Голодомор 1932-1933 рр. визначальну роль відіграла українська діаспора. Об'єднання українських організацій в Америці 3 листопада 1933 р. виступило з протестом проти визнання СРСР, оголосивши листопад місяцем протесту, а неділю 19 листопада – Днем національного трауру і молитви за українську націю в СРСР [68, с.4].

Українці в діаспорі активно збирали свідчення очевидців Голодомору, документи, фотографії та інші матеріали, які свідчили про масштаби трагедії. Цю інформацію поширювали через періодичну пресу.

Публікації про Голодомор у пресі різних країн сприяли виникненню міжнародного резонансу і закликам до розслідування цієї трагедії. У жовтні 1933 р. однією з найбільш вагомих і впливових українських спілок у Сполучених Штатах – Українським Народним Союзом, було започатковано випуск англomовного тижневика «The Ukrainian Weekly». Завданням журналу, за словами Р. Гадзевича, його нинішнього головного редактора, стало «інформування американського суспільства про події в Україні». Оскільки у західному світі в той час було практично нічого не відомо про голод в Україні, українська діаспора відчула потребу створення англomовного часопису [18].

Коли до США надійшли уточнені жахливі звістки про трагедію в Україні, Союз українок Америки (СУА), який тоді очолювала Олена Лотоцька, скликав у Нью-Йорку інформаційне віче. Про голод в Україні ця громадська організація видала т.зв. «летючки», які містили фактичні дані про масштаби трагедії та були ефективним інструментом для поширення інформації про Голодомор серед американських політиків та громадськості. У «летючках» СУА звертався до конгресменів США, щоб спонукати їх до вжиття конкретних дій, таких як: засудження дій радянської влади; надання гуманітарної допомоги голодуючим; вплив на політику США щодо СРСР [68, с.3].

Головна управа СУА, використовуючи свої можливості та вплив для привернення уваги до страждань українського народу, активно працювала в напрямку, створивши Комітет негайної допомоги голодуючій Україні (КНДГУ). Учасники цього комітету прагнули інформувати американське суспільство про трагедію в Україні через пресу, закликаючи долучитися до збору коштів на допомогу голодуючим; готували меморандуми, листи та звернення, які були надіслані президенту США, його дружині, конгресменам, сенаторам, різним урядовим установам, фондам, релігійним і гуманітарним організаціям, а також Червоному Хресту в Женеві і Американському Червоному Хресту та ін. для проведення акцій на місцях. До речі, з адміністрації Президента, правда після того як було вдруге направлено меморандум, повідомили, що уряд США «під цю пору не може зайняти будь-яке становище щодо ситуації в Україні». Дружина Президента США Елеонора Рузвельт пообіцяла звернути увагу на цю проблему в найближчому часі. Ряд сенаторів і конгресменів також обіцяли розглянути отримані матеріали при найближчій нагоді. Б

У відповідь на звернення до одного з провідних американських часописів «The New York Evening Post» СУА отримав відповідь, що листа отримали, але не можуть помістити, бо не вистачає місця на власні статті. «The World Telegram» підтвердив отримання матеріалів, однак зазначив, що листів такого роду приходять сотні, то часопис мусить вибирати, що саме цікавить читачів. Редактор видання «The New York Herald Tribune» повідомив, що газета має в СРСР свого кореспондента і сподівається отримати від нього інформацію про реальну ситуацію в Україні після того, коли «наш кореспондент ще раз поїде до УРСР» [49].

Перші всенародні віча протесту проти голоду 1932–1933 років в УСРР пройшли в Америці восени 1933 р.: 13 вересня 1933 р. – в Нью-Йорку та 16 жовтня 1933 р. – у Філадельфії. 26 жовтня 1933 р. в Рочестері в аналогічних заходах взяли участь всі українські товариства та братства, а також політичні й освітні організації, за винятком прокомуністичних. 28 жовтня 1933 р. в Детройті був утворений безпартійний комітет, завдяки якому вулицями міста пройшла

масова хода і відбулося віче проти «поневолення і знищення населення голодом в Україні, під управлінням московської влади». Під час цього походу розповсюджувалися брошури з інформацією про реальну ситуацію в Україні

У жовтні 1933 р. українські організації в США, такі як: Українське об'єднання в Америці (УОА) – одна з найвпливовіших українських організацій у США, яка об'єднувала українців різних політичних поглядів; Український Національний Союз (УНС), який у США об'єднував українців, що підтримували ідеї національної незалежності України; Об'єднання українців-католиків «Провидіння» – велика релігійна організація, яка згуртувала українців-католиків у США, Злучені українськоамериканські демократичні клуби, Комітет допомоги голодуючій Україні і Центральний комітет українських американських національних організацій Нью-Йорка, направили меморандум до Президента США, в якому описували голод в Україні та протестували в опозиції до визнання СРСР урядом Сполучених Штатів [37].

У листопаді 1933 р. УОА в Америці, спільно з іншими українськими організаціями, провели ряд акцій під гаслом «Спасіть Україну від голодної смерті!», а 19 листопада 1933 р. – оголосили Днем національної жалоби. Так, наприклад, у відозві до українців Нью-Йорка, в якій УОА закликала їх взяти участь у акції протесту, наголошувалось, що мета походу – звернути увагу американців на страждання української нації від штучно створеного голоду, що постав внаслідок рішення радянського уряду примусово провести об'єднання селянських господарств в УСРР. Поширення інформації про те, що для знищення опору з боку селян, у них конфіскували усі продукти харчування, свідомо прирікаючи останніх на голодну смерть, у той же час експортуючи збіжжя за кордон, а в результаті – мільйони людей загинули в Україні привело до масових акцій протесту. Українці з багатьох міст США вийшли на вулиці, висловлюючи незгоду з геноцидними діями, вчиненими Москвою. Акції протесту проходили в багатьох американських містах.

Багато маніфестацій пройшли спокійно, але в деяких випадках виникали сутички з прокомуністичними українськими організаціями. Наприклад, 28

листопада 1933 р. під час демонстрації в Нью-Йорку протестувальники зазнали нападу комуністів, серед яких були не лише українці, але й росіяни та представники інших національностей, що, як зазначав кореспондент газети «Свобода», створювало «христини» для цієї демонстраційної акції. Так, як наприклад було в Чикаго, 17 грудня 1933 р., під час акції на знак протесту проти голоду в Радянській Україні, що зібрала орієнтовно три тисячі українців, комуністи-українці атакували учасників, кидаючи в них каміння та бити металевими прутами. На слідуючий день американські газети повідомили про сутички між українцями, внаслідок яких близько 100 осіб було поранено. Сутичка між цими двома групами українців також мали місце в Бостоні, Детройті та Бриджпорті [56, с.50].

Керівники комуністичних партій країн Заходу отримали пряму вказівку з Москви: будь-якими засобами заперечувати інформацію про голод в СРСР і перешкоджати її розповсюдженню. Саме тому у деяких випадках протидія набувала насильницьких форм. Так, 18 листопада 1933 р. члени Компартії США намагалися зірвати траурний похід американців українського походження в Нью-Йорку, організований на вшанування жертв Голодомору [44, с. 217].

1 вересня 1933 р. Костянтин Богачевський, один з найвизначніших діячів УГКЦ в США, у своєму виступі перед громадськістю підкреслював, що допомогти голодному — це християнський обов'язок. Він закликав до порятунку мільйонів співвітчизників від голодної смерті, наголошуючи, що «ніколи, напевно, цей обов'язок не був на українцях з такою силою і загрозою, як сьогодні, коли мільйони братів і сестер помирають від голоду» [56, с.51].

24 грудня 1933 р. у всіх храмах УГКЦ в США відбувся молебень за голодуючих в Україні і було організовано збір коштів для підтримки тих, хто зазнає страждань від голоду [56, с. 51].

Велелюдні акції української громади, в основному завдяки зусиллям і прагненню УНС та ОУН в Америці, дали результат. Вони примусили американський Конгрес звернути увагу на проблему голоду в Україні. Конгресмен Г. Фіш молодший з Нью-Йорка ініціював подання офіційного

документа (резолуції №399) на розгляд нижньої палати Конгресу США, в якому закликав СРСР «не заважати американським громадянам, які прагнуть забезпечити підтримку у формі фінансів, продуктів харчування та різних необхідних речей в постраждалі від голоду регіони, або якимось чином полегшити жахливі страждання, викликані голодом». 28 травня 1934 р. Палата представників США цю резолюцію затвердила. Резолюція № 399 стала першим кроком до міжнародного визнання Голодомору як гуманітарної катастрофи. Проте Радянський Союз не лише ухилився від конкретних дій у боротьбі з голодом, але також використовував його як засіб для скорочення населення України, а також для придушення політичних, культурних та національних прав українців».

У 1934 році завдяки зусиллям ОУН в Америці була видана брошура під назвою «Голод в Україні», яка містила повний варіант, разом із витягами з репортажів про голод в Україні, опублікованих у провідних американських, канадських та британських виданнях. Брошура також включала повні тексти листів від міністра закордонних справ СРСР М. Литвинова та радника радянського посольства у Вашингтоні, які у цих документах називали всі матеріали про голод брехнею, стверджуючи, що за цей період населення радянської України нібито зросло [50].

Українська діаспора в Канаді також шукала шляхів для привернення уваги громадян своєї країни до подій в радянській Україні. Важливе місце у цьому займав Михайло Лучкович — активіст українського походження, який у 1926 р. став першим українцем у федеральному парламенті Канади. Він неодноразово зустрічався з політичними та громадськими діячами, а також у своїх інтерв'ю і публікаціях прагнув передати до уряду та населення Канади інформацію про трагічну ситуацію в УСРР, засуджуючи голодомор та закликаючи радянський уряд прийняти гуманітарну допомогу.

Незважаючи на тиск радянської пропаганди та спроби замовчати цю трагедію, українці в Канаді активно працювали над тим, щоб правду про Голодомор почули уряди та громадськість різних країн. Українські громадські

організації в Канаді направляли звернення до депутатів парламентів та політичних діячів з різних країн, вимагаючи від них засудження Голодомору. Зокрема, 15 вересня 1933 р. Українська народна рада англійською мовою випустила бюлетень, підготовлений на основі свідчень Марії Жук, що прибула з України до свого чоловіка в Канаді. Цей бюлетень був розісланий до державних установ Канади, США, Великої Британії, Франції, Італії та Німеччини разом з відповідними листами. Водночас на сторінках канадського видання «The Winnipeg Tribune» були опубліковані статті, які містили шокуючу інформацію про масштаби голодів в Україні.

Перші масові акції протесту, організовані українською діаспорою, в Канаді відбулися 25 лютого та 2 квітня 1933 р. у Саскатуні, а 25 березня — у Геффорді. На цих заходах присутні дізналися про реальну ситуацію в УСРР, були зачитані послання голодуючих українців з континентальної частини України, у тому числі й повідомлення про випадки канібалізму. У резолюції, прийнятій у Геффорді, зазначалося, що «голод в Україні є свідомо організованим дією червоних лідерів Кремля, щоб знищити українських селян, які так вперто опираються їх жорстоким експериментам», і пролунали заклики надати допомогу для порятунку людей від голодної смерті.

19 березня 1933 р. в Українському народному домі у Торонто відбулося віче, організоване відділом Союзом українців-самостійників (СУС) за участю товариств «Просвіта» та Український народний дім. Учасники ухвалили відповідну резолюцію проти штучно створеного голоду в Україні. 2 квітня та 1 листопада українська громада в Торонто знову зібралася, щоб висловити протест проти «винищення» своїх співвітчизників. 25 червня протестні акції відбулися у Віндзорі, а 6 липня — у Монреалі. Згодом пізніше Українська національна рада у Вінніпезі, що об'єднувала 17 організацій, провела всеукраїнське зібрання, де були ухвалені резолюції, що стосуються ситуації в Україні та засуджують голодову облогу. Три тижні потому, під час другого віча, що було організоване тими ж об'єднаними силами у зв'язку з голодомором в Україні, представники прокомуністичної, прорадянської організації Товариство український робітничо-

фермерський дівлаштували бійку. Незважаючи на ось це все у відповідь на це віче ухвалило резолюцію, спрямовану проти більшовицького режиму в Україні та комунізму в Канаді. Того ж дня в іншому канадському місті, Судбері, пройшов мітинг-протест проти Голодомору в Україні, на який також напали українці-комуністи [56, с. 44-45].

Вказане вище видання постійно публікував заклики організувати акції протесту та підписувати резолюції для державних органів Канади та інших країн, а також міжнародних установ. Один з один з найдавніших і найбільших українських журналів у Канаді закликав «висловити протест проти тих, хто винен у голоді в Україні». 17 вересня 1933 р. СУС випустив відозву до громадян, в якій зазначалося: «Нам необхідно протестувати, треба долучити свій голос до голосів наших братів у Старому Краї та на еміграції в Європі. Союз Українців Самостійників закликає все українське громадянство до акцій протесту. Створюймо подібні віча в кожному населеному пункті Канади, де є навіть найменша громада українців. Підніmemo такий потужний голос протесту, щоб увесь світ нас почув...» [25, с.179].

Того ж самого дня в приміщенні Українського православного собору у Вінніпезі, найбільшому українському місті з численним українським населенням, завдяки СУС відбулося масове віче. У прийнятій на віче резолюції наголошувалося, що «московський уряд свідомо і навмисно знищує українську націю і тому приховує голод від світу». Крім того, вказувалося, що радянський уряд не приймає допомогу з західних країн. Присутність і провокації на віче українських комуністів свідчать про те, що радянська влада намагалася дискредитувати протести і залякати учасників. Однак, їхні спроби були марними. Комуністи не наважилися на бійку; лише лунали поодинокі вигуки на кшталт: «В Україні немає голоду», «Тільки ті, хто не бажає працювати, залишаються без їжі» та подібні. Завдяки зусиллям СУС такі заходи проходили у багатьох канадських містах і населених пунктах, де проживали українці [56, с.46].

Однією з найвпливовіших українських організацій у діаспорі Канади було Українське національне об'єднання (УНО). Воно відіграло ключову роль у

консолідації українців. У своїх зверненнях УНО привертало увагу до трагедії в Україні. Зокрема, 3 жовтня 1933 р. Крайова Екзекутива УНО звернулася з закликом до протестних акцій до всіх українців Канади. 14 листопада УНО протестувати проти винищення України Москвою: «Спішімо на допомогу голодуючій Україні», кожний українець чи українка повинні «допомогти українському населенню на Східних Українських Землях..., оскільки інакше ми занесемо на себе ганебний сором на віки!». 24 листопада 1933 р. був оголошений день національної жалоби, пройшли молитви та збори коштів для голодуючих [56, с.47].

УНО активно співпрацювало з іншим українським товариством у Канаді — Стрілецькою громадою, яка підтримувала тісні зв'язки з тотожними дружніми товариствами в Європі та через сторінки часописів інформувала громадськість Канади про хід акцій протесту на європейському континенті.

13 жовтня 1933 р. українська громада Ошави організувала багатолюдний мітинг протесту проти голоду та радянської політики, яка призвела до цієї ситуації. Резолюції мітингу були надіслані до держдепартаменту США. Проте консульство лише підтвердило отримання листа.

Не можна оминати увагою й діяльність ще однієї організації в Канаді — Канадського Об'єднання Просвіти (КУПВ). Його заходи також були спрямовані проти голоду на материковій Україні. Віче проводилися, зокрема, вже перелічених канадських містах та в Торонто.

З метою захисту голодуючих виступила й церква. Єпископ Української католицької церкви Василій Ладика 13 вересня 1933 р. у своєму пастирському слові «У хвилі народного горя» звернувся «до всіх вірних у Канаді з приводу загибелі братів на Великій Україні» і закликав «приєднатися до цього протесту та смутку і донести його до всього світу». І. Теодорович, який очолював УГПЦ в Канаді, також звернувся з подібним посланням «До вірних Української Православної Церкви в Америці та Канаді» [56, с. 48].

З огляду на слова М. Рудницької — відомої української журналістки, активної громадської діячки та заступниці голови Українського громадського

комітету рятунку України, який був створений у Львові 16 липня 1933 р. і став фактично центром усіх політичних дій, пов'язаних із голодом 1932–1933 рр. в Україні, можна стверджувати, що відбувалася боротьба за правду про Великий Голод.

Водночас, слід зауважити, що проблема голодомору 1932–1933 рр. в Україні призвела до розколу в українській діаспорі (не лише в Канаді, а й у всьому світі) і посилила протистояння. Наприклад, комуністична діаспора часто заперечувала штучний характер Голодомору або мінімізувала його масштаби. Різні політичні сили в діаспорі по-різному інтерпретували причини Голодомору та шляхи боротьби з його наслідками. Деякі організації акцентували увагу на національному питанні, інші – на соціальних аспектах.

У період 1932–1934 рр. українська преса Канади активно та детально висвітлювала події голодомору. Незважаючи на тотальну інформаційну блокаду, запроваджену радянським урядом, і жорстку цензуру, яку, за свідченням іноземних журналістів, було найсуворішою в історії радянської Росії, правда все ж пробивалася в мас-медіа. Цензура «калічила без милосердя» повідомлення закордонних кореспондентів, допускаючи лише безневинні формулювання, такі як «труднощі з харчуванням». Оскільки преса української діаспори не мала своїх представників у СРСР і УСРР, вона була змушена в основному передруковувати матеріали з західноукраїнських, польських, чеських, німецьких, англійських, американських та інших видань. Однією з первинних статей, що повідомила про голод в Україні, вийшла друком 22 червня 1932 р. в «Українському голосі». Вже восени 1932 року з'явилися перші свідчення про канібалізм в Україні. 15 листопада 1932 року «Вісник» опублікував статтю, котра найменувалась як «Людоїдство на Україні», в якій згадувалися села, де сталися ці трагедії. Більшість країн заходу не сприймали серйозно отриману про Голодомор 1932–1933 рр. інформацію, так як одним країнам були важливі економічні та політичні відносини з СРСР, інші, спостерігаючи обсяги радянського експорту зерна, зокрема й з українських територій, не вірили отриманим від журналістів даним.

До акцій протесту проти Голодомору приєдналися й українські емігранти в країнах Латинської Америки. Найбільші українські громади мешкали в Бразилії та Аргентині. Найпопулярніша газета бразильських українців «Праця» регулярно писала про голод в Україні приблизно від 17 березня 1933 року. Це були передруки з європейської преси, рідше – з української преси в Галичині; «Праця» вміщувала листи від родичів, що залишилися на Волині, Буковині, в Галичині, в яких йшлося про голод в Україні. Газета прокоментувала розповідь одного з авторів таких листів, добродія Менди (мешканця с. Яворова на Галичині), який за часів українізації викладав математику в Україні, але 1933 року повернувся на рідні землі і розповів про жахіття Голодомору.

Надзвичайно важливу роль у розкритті правди про Голодомор 1932-1933 рр. та його визнанні як геноциду українського народу відіграла Європейська українська діаспора. Українці, які проживали в Європі, активно боролися за те, щоб світ дізнався про цю трагедію.

Важливим документом, який свідчить про активну позицію української діаспори у боротьбі за правду про події в Україні є Звернення Головної еміграційної ради (ГЕР) Ця інституція була заснована в Празі у 1929 р. і відіграла ключову роль в об'єднанні зусиль української еміграції та став важливим центром політичного життя українців за кордоном. Вибір Праги як місця заснування не був випадковим. Чехословаччина в той час була однією з небагатьох країн, яка надавала прихисток українським емігрантам після революції 1917 р. та подальшої радянської окупації.

Головна мета Ради полягала в об'єднанні різних українських політичних сил та організацій, які опинилися в еміграції. Рада мала представляти інтереси України на міжнародній арені, інформувати світову громадськість про ситуацію в Україні та закликати до міжнародної підтримки українського народу. Рада координувала діяльність різних українських організацій, які працювали в різних країнах Європи.

Першим головою було обрано А. Лотоцького, згодом О. Шульгина. Обираючи Париж як місце свого перебування, Рада демонструвала прагнення бути в центрі європейської політики та культури.

Головна еміграційна рада однією з перших забила на сполох щодо гуманітарної катастрофи в Україні, що дозволило звернути увагу світової спільноти на проблему ще на ранніх етапах Голодомору. У червні 1930 р. Рада оприлюднила текст звернення, в якому торкалася питання українського селянства. Тут, зокрема, висловлювалося обґрунтоване застереження з приводу торгівлі СРСР з іноземними державами (а основним предметом торгівлі був саме український хліб); у документі вказувалося на те, що СРСР розв'язує свої фінансові проблеми (потреба валюти для індустріалізації) коштом, насамперед, України. У зверненні читаємо: «До всього лиха додається тепер уславлена колективізація села, утворення хліборобських комун, що абсолютно протирічить індивідуальному духові українського селянства». Автори документа вказували і на справжні причини більшовицької економічної політики, яка переслідувала одну мету: «Зруйнувати селян більше чи менше заможних, таким побутом знищити активний спротив України проти московських окупантів»; вони передбачали трагічний розвиток подій і наголошували на тому, що радянська влада терором і колективізацією ще раз вкинула Україну в найгірше нещастя. Головна еміграційна рада зверталася до іноземних партнерів, які торгували із Радянським Союзом: «Іменем великих мас української еміграції, розсіяної по Європі, ми звертаємося до цивілізованого світу з гарячим закликком, просимо не підсилювати ганебної торгівлі совітів, не купувати хліба з України, вкритого кров'ю наших селян, не фінансувати окупаційної влади російської на Вкраїні» [31, с. 211]. Це було волення в пустелі. Для зарубіжних торговельних партнерів СРСР легкі гроші, зароблені на дешевому українському хлібі, не пахли смертю мільйонів українських селян.

Лідери української політичної еміграції попереджали Захід про голод, про насильство, про терор в українському селі, але й вони не змогли передбачити, яких масштабів сягне винищення голодом українського селянства. Українське

село голодувало в наступні два роки, у 1932 р. вже був голод. Українська преса спорадично, від часу до часу писала про колективізацію, про долю українського селянства. Але лише на початку літа 1933 р., коли до світової громадськості нарешті почала доходити правда про мільйонні жертви Голодомору, українська еміграція знову забила на сполох.

У липні 1933 року ГЕР звернулася до Міжнародного товариства Червоного Хреста з проханням про допомогу, написала листа Голові Ліги Націй, звернулася із листами до президента США Ф. Рузвельта та інших впливових осіб, зокрема й до митрополита А. Шептицького, закликала світову громадськість допомогти Україні.

Тоді ж, влітку 1933 р., й інші українські організації в Європі активно відгукнулися на повідомлення про голод. Так, у Франції діяла не лише Головна еміграційна рада, але й Союз Українських Студентів Еміграції у Франції (СУЕО), Український союз у Франції. Вони закликали емігрантів-українців на мітинги протесту проти більшовицької політики в Україні. Керівництво Тимчасової Бойової Управи Армії Української Народної Республіки – органу, який відігравав ключову роль в організації та координації військових дій Армії УНР, особливо в період визвольних змагань 1917-1921 років – порушило питання голоду в Міжнародній організації ветеранів (чий осідок знаходився у Парижі). Ця організація вислала телеграму до Ф. Рузвельта з проханням скерувати місію в Україну для перевірки фактів про жахливий голод.

Подібні акції відбувалися і в інших країнах, де мешкали українські емігранти. У Чехословаччині Союз українських журналістів і письменників (Союз УЖП) за кордоном ще в червні 1933 р. оприлюднив звернення «До культурного світу: В справі голоду на Радянській Україні». Союз УЖП протестував «проти свідомого систематичного винищування українського народу російською більшовицькою окупаційною владою»; просив в ім'я гуманності допомогти українському народові, вимагав створення відповідних міжнародних комісій. Власне, після цього звернення з ініціативи Жіночого союзу в ЧСР у Празі було створено Комітет допомоги голодуючим на Україні.

До протестних акцій приєдналася Українська національна рада (голова А. Яковлев), Європейське об'єднання українських організацій (ЄОУО). ЄОУО опублікувало брошуру «La Famine en Ukraine». Цю брошуру і текст звернення було вислано урядам 32 держав.

Протестні акції, що їх ініціювали українські організації, охопили практично столиці і великі міста всіх країн Європи. У Римі було створено комітет під головуванням Є. Онацького; у Берліні діяли два українські комітети для організації допомоги Україні (один очолював П. Вергун, інший – Є. Скоропадська). У Лондоні інтенсивно працювало Інформаційне бюро, яким керував В. Кисілевський. Бюро розсилало сотні різножанрових публікацій, інформуючи світ про голод.

Від літа 1933 р. Голодомор був постійною темою преси української еміграції в Європі. Формування її структури відбулося після поразки української революції – поразки (воєнної, політичної, дипломатичної) обох українських держав (ЗУНР і УНР), втрати території і незалежності і появи урядів обох держав в екзилі на еміграції. Українська преса виходила в багатьох країнах Європи. Не вдаючись в деталі, назвемо основні елементи цієї структури та найбільш впливові видання.

З першого травня 1933 р. почало виходити «Українське слово», але це був, радше, організаційний бюлетень, ніж газета («Українське слово» змінило формат у липні 1934 року). В обох виданнях працювали або друкувалися відомі українські діячі і публіцисти: у «Тризубі» – С. Петлюра, В. Прокопович, О. Шульгин, В. Садовський, О. Лотоцький, М. Ливицький, Д. Дорошенко, О. Удовиченко та ін., в «Українському слові» – М. Сціборський, О. Ольжич, О. Бойків, В. Мартинець, Є. Онацький, Д. Андрієвський, М. Капустянський (зауважимо, що «Українське слово» було друкованим органом ОУН) [2].

Важливе місце в громадсько-політичному житті української діаспори займав тижневик «Тризуб», що був заснований С.Петлюрою і виходив у Парижі у 1925–1940 рр. На його сторінках висвітлювалися політичне, економічне та культурне становище підрадянської України; публікувалися статті та замітки, що

дозволяли відстежити матеріальне та продовольче становище українців напередодні і під час Голодомору-геноциду. Наприклад, відомий громадський діяч і педагог С. Сірополко у статті «Деякі риси з життя школи на сов. Україні» проаналізував побутові особливості шкільництва, які свідчили про повний занепад освіти під більшовицьким режимом. Автор зазначав, що регулярність відвідування школи учнями значною мірою залежала від матеріальних умов їхнього життя. Учні страждали від нестачі зимового одягу, взуття та фактичної відсутності гарячих сніданків, що в основному спонукало дітей, які в 1931 р. переживали голод, не відвідувати школу.

Важливу роль у розумінні методів боротьби радянської влади проти українців, зокрема під час Голодомору-геноциду, відіграє стаття «Безсилля большевицької влади в боротьбі з дитячою казкою» того ж автора. С. Сірополко зазначав, що основний аргумент, який комуністична педагогіка використовувала для доведення шкідливості казки, полягає в тому, що вона не враховувала реальний світ і його закони, а навпаки, створювала особливий «ідеальний» світ, що ускладнювало дитині розуміння дійсності, в якій вона живе. На прикладі української народної казки «Івасик-Телесик» комуністичні псевдопедагоги намагалися довести, як ця казка спотворює реальність, вказуючи, що вона подається в контексті куркульського добробуту [2]. Логіка комуністів у цьому випадку цілком зрозуміла. Насправді, «Івасик-Телесик» занадто спотворював реальність радянської України, особливо під час Голодомору, оскільки в дитячій літературі не повинно було бути навіть згадок про пироги, запаси пшона чи золото-срібло. У свідомості дітей намагалися викоринити будь-які спогади про можливий матеріальний достаток селян.

На сторінках «Тризуба» також публікувалися листи українців, які страждали від голоду в радянській неволі. У одному з них зазначалося: «... ми тут раби; займаємося виробництвом продуктів споживання, але голодні і їсти нема чого. Забрали зерно, тепер вже забирають борошно... Ніколи наш селянин навіть у найгірші царські часи не зазнавав такого знуцання, як тепер під

комуністичними московськими посіпаками. «Жовтень» приніс нам: голод, примусову працю та цілковиту неволю...» [2].

В наступному повідомленні описується криза в продовольчій сфері української сім'ї наприкінці 1933 року: «... Дорогий тату, я просив тебе надіслати мені зошити, але тепер мені доводиться їх продавати, щоб купити їжу, адже я продав один зошит за 4 крб. і на базарі купив чашку ячмінних круп, зварив два рази куліш, і більше ми його не їли з осені... Дорогий тату, прошу і плачу, щоб ти вислав нам посилку: одяг і харчі, і якщо надішлеш їжу, поклади не більше двох сухарів, щоб ми не наїлися, а тільки побачили, які вони, бо ми вже не бачили їх більше ніж 5 місяців...» [4].

Представники української наукової інтелігенції у Франції стверджували, що радянський уряд мав можливість уникнути голоду, що свідчить про його штучність. Зокрема, І. Липовецький у статті «Харчеві продукти в совітському експорті» провів огляд експорту з СРСР, який показує, що в 1932 і 1933 роках радянський уряд мав реальні можливості не лише запобігти голоду, а й зменшити наслідки голодової катастрофи для населення південних регіонів СРСР. Автор статті зазначає, що в 1931-1933 роках з території СРСР було вивезено за кордон 11 474 тис. тонн продуктів на загальну суму 656,8 млн. рублів. Це була сума, яку «радянський експорт харчових продуктів за ці три роки забезпечив для «соціалістичної реконструкції» та мілітаризації СРСР, в процесі якої мільйони українців опинилися перед загрозою голодної смерті»[4].

У кількох випусках тижневика була опублікована детальна доповідь М. Ковальського «Становище на Україні», виголошена на X з'їзді Союзу Української Генеральної Управи в Еміграції (СУГУФ), що відбувся в Парижі 20-21 травня 1934 р. Ковальський підкреслив, що радянська влада активно боролася не лише з політичними проявами українського націоналізму, але й з економічною та культурною самобутністю українців. Одним з головних інструментів цієї боротьби була економічна експлуатація України. Через систему податків та колгоспів радянська влада прагнула позбавити українських селян власності на землю та перетворити їх на безправних найманих робітників.

Політично та соціально поневолене селянство України стало об'єктом різноманітних радянських експериментів, які мали на меті «не лише ослабити його ідеологічну силу, матеріальну спроможність і соціальний статус, але й перетворити типового українського господаря, індивідуаліста, власника і трудолюбця на звичайного робітника-батрака, який має працювати «на своїй, але не його» землі, ставши вірним прихильником комунізму...» [4]. М. Ковальський доходить висновку, що, виникнення голоду в 1932-1933 роках було не лише логічним, а й цілком природним наслідком радянської політики.

Українська діаспора в Західній Європі використовувала всі доступні засоби для допомоги українцям, яких намагався знищити сталінський режим. Крім організації матеріальної та продовольчої підтримки, інтелектуали активно висвітлювали злочинну політику окупаційного режиму в Україні.

Розгалуженішою була українська преса в Німеччині, яка репрезентувала різні політичні течії української еміграції. 1932 р. перестав виходити «Український прапор», який був рупором для прихильників Є. Петрушевича, що свідчить про вплив його політичних поглядів на частину української діаспори. Виходили друком кілька періодичних видань, що були органами гетьманського руху («Бюлетень Гетьманської Управи») або прогетьманських сил. Проте виходили вони нерегулярно, про якийсь політичний і пропагандистський вплив публікацій про Голодомор стверджувати важко. ОУН мала з початку 30-х років дві пресові агенції – «Українську пресову службу» і «Osteuropäische Korrespondenz». Український науковий інститут у Берліні видавав «Вісті Українського наукового Інституту в Берліні» (1933–1938) та «Ukrainische Kulturberichte» (1933–1939).

На час Голодомору відомих українських видань у Чехословаччині і Польщі залишалось мало. Скажімо, в Чехословаччині українське життя інтенсивно розвивалося в 20-х роках – тут діяли українські партії, функціонували українські вищі школи (Український вільний університет, Українська господарська академія, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова,

Студія пластичного мистецтва) і наукові установи. Були десятки громадських організацій.

Із партійних видань тут виходили «Розбудова нації» (1928–1934), орган ОУН, на сторінках якого виступали М. Сціборський, Ю. Вассиян, Є. Онацький, О. Бабій, В. Мартинець, З. Пеленський, Д. Андрієвський; на національних позиціях стояв і журнал «Пробоєм». Нерегулярно виходив «Голос соціаліста» (видання Закордонної групи УСДРП), Братство клясократів-монархістів гетьманців видавало у 1932–1933 роках збірник «Хліборобська Україна». Українська партія соціалістів-революціонерів видавала «Трудову Україну» (П. Богацький, М. Шаповал). Антибільшовицьку спрямованість найбільше підтримував теоретичний орган ОУН журнал «Розбудова нації».

Щодо Польщі, то зрозуміло, що вся українська преса, що виходила на території Львівського, Станіславського, Тернопільського воєводств і Волині, фактично виходила в межах Польської держави. Щоправда, українські емігранти, прихильники уряду, мали у Варшаві та деяких інших містах Польщі свої видання. Скажімо, у Варшаві виходив журнал «Ми», що об'єднував літературні сили.

Українська еміграція в Європі у справі Голодомору підтримала петицію українських діячів із Галичини (М. Рудницької й З. Пеленського) на IX Конгресі європейських національних меншин, який відбувся 16–19 вересня 1933 року в Берні. На Конгресі національних меншин присутніми були делегації українців з Польщі (З. Пеленський) та Румунії (В. Залозецький і Ю. Сербинюк), які намагалися використати платформу Конгресу для поширення інформації про «голодову катастрофу» в УСРР. Участь українських делегатів та прийняття петиції свідчать про визнання Голодомору як важливої міжнародної проблеми.

Конгрес став платформою для обговорення проблем національних меншин в Європі. Завдяки сприянню генерального секретаря Конгресу Е. Амменде 16 вересня 1933 р. відбулося обговорення ситуації в УСРР. Активна позиція З. Пеленського, який входив до президії Конгресу, та емоційна промова М. Рудницької, в якій вона засудила політику Москви і негативно оцінила ставлення

Заходу до українського питання, сприяли ухваленню резолюції. У ній, зокрема, йшлося про необхідність підтримати голодуючих у СРСР і надіслати звернення голові Ради Ліги Націй [40]. Підписання петиції представниками української діаспори на конгресі свідчить про їхню активну позицію та прагнення привернути увагу до трагедії українського народу. З цією метою було вирішено заручитися підтримкою впливових європейських діячів.

Влітку 1933 р. представники Державного центру УНР в екзилі на світових конференціях, на яких розглядалися питання економічного розвитку, намагалися привернути увагу їх учасників до голоду в Україні. Одна з таких конференцій, на якій розглядали торгівлю хлібом і визначала квоти, відбулася в серпні 1933 року. Представники СРСР (і не лише вони) вимагали збільшення квоти на вивезення зерна – це тоді, коли в Україні вже померли від голоду мільйони українців. О. Шульгин, представник Державного центру УНР в екзилі, висловив голові відповідної комісії протест проти експорту хліба із СРСР, мотивуючи це тим, що цей хліб належить тим, хто його сів і хто сьогодні помирає від голоду, – селянам України і Кубані. Дещо згодом, напередодні сесії Ради Ліги Націй у спеціальному комюніке Українського пресового бюро (Париж) європейським державам знову було запропоновано не купувати хліб в СРСР. Там зазначалося: «Ми рішуче протестуємо проти такого вивозу, який не можемо інакше кваліфікувати, як злочинним» [72, с. 206].

18 вересня 1933 р. президія Головної еміграційної ради (структура УНР) ухвалила рішення звернутися до Ліги Націй з проханням розглянути питання голоду в Україні. Інші українські організації, які були пов'язані з Державним центром УНР, підтримали це рішення. Аналогічне рішення прийняло і Європейське об'єднання українських організацій (ЕОУО).

76 сесія Ради Ліги Націй мала почати свою роботу 26 вересня 1933 р. На цей день до Женеви прибули делегати майже всіх українських комітетів, які було створено для допомоги Україні. М. Рудницька і З. Пеленський (представники Українського громадського комітету рятунку України) звернулися до голови

Ради Ліги Націй з меморандумом. Митрополит Шептицький надіслав голові Ради Ліги Націй телеграму із словами підтримки цього меморандуму.

Вже під час роботи Ліги Націй О. Шульгин за дорученням Державного центру вручив листа голові засідання, в якому вказувалося на причини голоду в Україні: «... Мусимо зазначити, що до голоду в Україні спричинилася, з одного боку, колективізація хліборобства, запроваджена совітами, а особливо так звана хлібозаготівля. Збіжжя, зібране в Україні, призначене для совітської армії, Московщини і особливо на вивіз». У листі були висловлені конкретні пропозиції: 1) вжити заходів, щоб перешкодити вивозові хліба із СРСР; 2) організувати анкетну комісію, яка б на місці встановила обсяги голоду; 3) організувати міжнародну допомогу голодуючим в Україні [72, с. 209–210].

Найбільше і найпослідовніше про Голод писала «Свобода» - орган Української національно-демократичної партії (УНДП), яка завжди відстоювала інтереси українського народу. Газета видавалася у Львові, тобто на території, яка межувала з радянською Україною. Це дозволяло отримувати оперативну інформацію про події в Україні. Форми висвітлення теми Голодомору на сторінках «Свободи» були різні: траплялися передруки з тих світових видань, що мали своїх кореспондентів у Москві, публікувалися листи з України, які тим чи іншим шляхом потрапляли до Європи чи Америки. Один із таких листів «Свобода» опублікувала 28 квітня 1932 р.: «Тут, в селі, не лишилося ні курки, ані качки, ні корови, ані свині, лише голодні люди... Вони вимели від нас все, неначе мітлою. Вони вигнали людей з їхніх осель, якщо ті відмовлялися віддати все, що вони мають. У людей не лишилося нічого, крім одягу на спині. Якби не картопля і буряки, то їсти взагалі було би нічого. Незабаром, цілком можливо, що навіть це вони позабирають. Вони хочуть запхати всіх нас до комуни, але ми знаємо, що вона принесе нам погибель. Тут скрізь панує голод...» (Свобода. – 1932. – 4 квітня). На початку квітня 1932 р. у «Свободі» було надруковано розповідь однієї словацької громадянки, яка виїхала з СРСР і розповіла про Голод в Україні. Вивчення листів, опублікованих у «Свободі», дозволяє нам не тільки дізнатися

про страждання людей, які пережили Голодомор, але й зрозуміти, як українська діаспора боролася за те, щоб світ дізнався правду про цю трагедію.

Багато статей про Голодомор «Свобода» опублікувала також англійською мовою – зрозуміло, що вони були призначені для англomовного читача, особливо для молодіжної аудиторії з середовища української еміграції, оскільки молодь, яка народилася вже на американській землі, англійською мовою володіла краще, ніж рідною. Значну частину англomовних публікацій надсилало Українське бюро з Лондона. (Українське бюро або Українське пресове бюро організував 1931 р. Л. Макогін, щоб знайомити англomовний світ з українською проблематикою; воно видавало неперіодичний «The Bulletin», який розсилали у 250 часописів світу. Керував Українським бюро К. Кисілевський).

Поширення відомостей у пресі та за кордоном про масовий голод в УСРР спонукало західноукраїнських політиків до активних дій. 25 липня 1933 року у Львові, за ініціативи УПР, був заснований Український Громадянський (Горожанський) УГКРУ. Очолив його лідер УНДО Д. Левицький. Діяльність цього комітету свідчить про високий рівень організації громадського руху та є яскравим прикладом здатності українців до самоорганізації. Аналіз його роботи та історія надання допомоги постраждалим від голоду «братом-наддніпрянцям» можуть стати основою для окремої статті. Важливо зазначити, що в короткий термін у великих містах Західної України та серед української еміграції за кордоном було організовано збір коштів, одягу та їжі для голодуючих, водночас поширювалася інформація про реальний стан справ у радянській Україні.

Організація масових протестів українцями була спрямована на те, щоб привернути увагу світової спільноти та спільними зусиллями забезпечити масштабну допомогу голодуючим, як це сталося у 1921–1923 роках. Це стосувалося зусиль членів УГКРУ, представників УГКЦ та відомих українських громадсько-політичних діячів у діаспорі, які намагалися достукатися до країн-членів Ліги Націй, щоб привернути їхню увагу до катастрофи в радянській Україні [63, с. 201].

Ще одним імпульсом до активного висвітлення в пресі терору голодом в УСРР стало вбивство 22 жовтня 1933 року у Львові представника консульства СРСР молодим членом Організації українських націоналістів М. Лемиком. Керівництво Крайової ексекутиви ОУН вважало, що збори, віча та інші заходи не є достатніми для вираження протесту. У результаті було ухвалено рішення здійснити замах на представника радянського консульства у Львові, щоб підсилити протестні акції. Варто зазначити, що більшість медіа досить позитивно сприйняли вчинок молодого українського націоналіста, подаючи його як бойовий протест українського народу проти поневолення Великої України більшовицькою Москвою та геноцидного знищення українського народу, що відбувалося в рамках спланованого Голодомору [47].

Нащадки українців у діаспорі докладали всіх зусиль, для того, щоб привернути увагу світу до цієї жахливої трагедії, особливо враховуючи те, що в СРСР продовжували її заперечувати. М. Марунчак підкреслює, що «вся українська діаспора у вільному світі розгорнула широку кампанію масових відзначень, а українська наука активно займалася дослідженням джерел та основних аспектів цих трагічних подій в Україні. Як наслідок такого колективного зусилля всіх учасників громади про злочинність Кремля заговорила українська міжнародна преса, радіо, телебачення та навіть кіно. На публічних площах почали з'являтися пам'ятники жертвам цього жахливого злочину»[56, с.5-6].

Українські емігранти намагалися постійно привертати увагу Заходу до «злочинної революції», яку влаштували комуністи в українському селі. До 50-річчя роковин Великого голоду у США пройшла конференція, де були знову оголошені свідчення злочинів радянської влади. Дж. Мейс, згадуючи цей час, цитував: «Був рік, коли заходи по вшануванню голоду затіняли все інше в українській громаді... Деталі міриадів подій і пресової інформації могли переповнити томи...» [58].

Десятиліття, що пройшли після 1933 р., застали українську діаспору в перехідному стані, зайнятою менш значними та більш серйозними внутрішніми

політичними викликами, проте завжди звучали сміливі голоси, які закликали не забувати про вимушений голод в Україні.

Канадські українці використовували річницю цієї трагедії для вшанування пам'яті загиблих і в ці пам'ятні дні намагалися доносити правду про трагічні події в Україні до громадськості своїх країн. В преамбулі книги М. Марунчака, виданій у Канаді в 1985 р., зазначалося: «по завершенні трагічного голодомору в Україні 1933 року відзначалися різноманітні ювілейні дати. У 1943 році, на 10-річчя цієї трагедії, Україна пережила жахи нацистського голокосту, залитого кров'ю, тому спогади про апокаліптичний голодомор відійшли в забуття» і лише в 1950-х роках українська діаспора повернулася до теми Голодомору і все частіше й енергійніше порушувала аспект цю тему [56, с.5].

Публічними маніфестаціями та походами вшанувала сумні й трагічні роковини Голодомору українська спільнота Канади. 22 червня 1958 р. в Торонто відбулося велике зібрання, організоване спільними зусиллями Комітету українців Канади, Союзу української молоді (СУМ). У повідомленні зазначалося, що, що цей захід направлений на те, щоб вшанувати пам'ять семи мільйонів жертв українського народу, які померли жахливою смертю через штучний голод...». Присутні закликали всіх українців «нагадати Москві про її злочини проти народу», щоб «протистояти московській тиранії в Україні..., довести вільному світу: 1) що мир у світі неподільний! 2) що не може бути миру і спокою у вільному світі без вільної України та всіх інших поневолених Москвою народів!» [61, с. 187].

Великий внесок в актуалізацію теми голоду 1932-1933 рр. зробив британський історик Роберт Конквест. Його книга «Жнива скорботи» стала фундаментальною працею з цієї теми [45]. При написанні книги йому допомагав молодий американський дослідник Джеймс Мейс. Обидва стали науковими експертами при розгляді питання штучного голоду в Україні у 1932-1933 рр. Сенатом США і збирали матеріал для роботи над книгою про голод. У листопаді 1984 р. всі україномовні видання Сполучених Штатів Америки активно висвітлювали та коментували кожну промову і статтю Роберта Конквеста що

стосувалися Голодомору. Саме він вперше використав терміни «Голодомор», «голодовий геноцид», «голокост», сприяючи міжнародному визнанню цієї трагедії.

Праця Р.Конквеста дала конструктивний поштовх до системних досліджень причин та наслідків Голодомору, над якими працювали західні вчені. У 1982 р. в Торонто було засновано Український дослідний центр голоду. Члени організації почали складати достовірні свідчення від тих, хто пройшов через голод, а також матеріали від науковців-істориків, журналістів і дипломатів, які в той час перебували в Москві і мали можливість відвідати Україну, де особисто стали свідками масового штучного знищення населення. Іраїда Винницька, одна з ініціаторів створення цього центру, понад 20 років потому згадувала, що громадський комітет складався з інженерів, лікарів та представників інших професій. Вони поставили собі за мету зібрати та проаналізувати документи про голодомор, які зберігалися в архівах Англії, Америки, Італії та Німеччини. В результаті було знайдено багато цінних матеріалів, переважно в британських і німецьких архівах. Тоді ж виникла ідея опублікувати зібрані матеріали, щоб вони стали доступними широкій аудиторії. Згодом з'явилася нова ініціатива: створити документальний фільм про одну з найтрагічніших сторінок української історії, що дозволило б звернутися до більшого числа людей. Москва протестувала проти виробництва фільму про голод, стверджуючи, що його не було.

1983 р. в Канаді розпочався з відзначення трагічних 50-х роковин Голодомору в Україні. 1 січня 1983 р. Ярослав Рудницький, видатний український вчений, політичний і громадський діяч, а також голова (1980-1989 рр.) уряду Української Народної Республіки в екзилі, відвідав штаб-квартиру ООН у Нью-Йорку та передав Генеральному секретарю ООН Меморандум, присвячений голоду-голокосту в Україні у 1932-1933 роках. Ця акція носила виключно символічний характер, оскільки ані СРСР, ані радянська Україна, як члени ООН, не визнавали національної трагедії свого народу.

29 травня 1983 р., з нагоди річниці 50-річчя Великого Голодомору в радянській Україні, відбулася масштабна демонстрація, організована зусиллями відділу Комітету українців Канади в Торонто за участю 42 українських організацій. Більше 10 тисяч людей зібралися перед будинком парламенту провінції Онтаріо, де було ввідправлено панахиду українською та англійською мовами владиками Української католицької церкви Ізидором Борецьким і Української православної церкви Василієм Федаком. Після цього відбувся організований та величний похід вулицями Торонто до міської Ратуші, де проходив мітинг. Виступили представники різних українських організацій, члени канадського уряду та парламенту, а також представники інших національностей. Резолюції, що засуджували Голодомор 1932-1933 років і вимагали волі для України, були направлені до канадського уряду та Організації Об'єднаних Націй. Про ці події повідомляли радіо, телебачення та не лише українська, а й канадська преса [61, с. 152, 208-210].

Завдяки зусиллям та ініціативі української діаспори в Канаді, у 1983 р. в столиці провінції Альберта, місті Едмонтон, був відкритий перший у світі пам'ятник жертвам Голодомору 1932-1933 рр. Наступні пам'ятники були встановлені у Вінніпезі в 1984 р., у Гакстоні – в 1989 р., у Калгарі – в 1999 р. та у Віндзорі – в 2005 р.

Українська діаспора проводила активну кампанію за вміщення матеріалів про Голодомор у першому томі підручника про голокост і геноцид підготовленого до друку Департаментом освіти Нью-Йорку для використання його в школах штату. Саме для координування вказаної акції був створений Тимчасовий Комітет для навчання про Великий голод, головою якого став громадсько-політичний діяч М.І. Герець. Саме йому належить важлива роль у висвітленні проблеми Голодомору-геноциду 1932-1933 рр. серед громадськості США [19, с.630].

У навчальному процесі Канади учням для збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості серед української діаспори запропонували використання книги Василя Гринька «Український голокост 1933 року», виданої

в 1983 р. за кошти української діаспори США та Канади. Ця ініціатива сприяє не тільки збереженню пам'яті про трагедію, але й розвитку критичного мислення, навичок дослідження та міжкультурного діалогу.

У багатьох країнах світу, особливо в тих, де проживала значна українська діаспора, з нагоди 50-річчя Голодомору в Україні були організовані меморіальні заходи, мітинги, конференції та виставки.

У 1983 р. Р. Сербин у Монреальському університеті провів першу міжнародну наукову конференцію, яка повністю була присвячена Голодомору та мала назву «Голод-геноцид – 1933». У якості учасників виступали науковці Європи та США. Результати конференції фіксувалися у газетах та пресі (у канадській газеті «The Globe and Mail» В. Малерекком надрукував розгорнуту статтю про конференцію, а у національній телевізійній мережі СіБіСі група тележурналістів «П'ятий стан» записала репортаж). Доповіді учасників конференції (Б. Кравченка, Р. Сербина, С. Максудова, Дж. Мейса та ін.) увійшли до збірника матеріалів «50 років по тому: французька та зарубіжна преса» [2].

У США пройшла конференція, де були оголошені свідчення злочинів радянської влади. Дж. Мейс, згадуючи цей час, цитував: «Був рік, коли заходи по вшануванню голоду затіняли все інше в українській громаді... Деталі міриадів подій і пресової інформації могли переповнити томи...» [58].

У 1984 р. у Торонто Українсько-канадський дослідницько-документаційний центр випустив документальний фільм «Жнива розпачу», у якому підіймалися болючі теми Голодомору 1932-1933 рр. Стрічка будувалася на зібраних фактах про Голодомор 1932-1933 рр. О. Процюка, Л. Геретца і Дж. Мейса. Фільм гучно заявив про себе пролунав на міжнародних фестивалях кінематографу та отримав 9 міжнародних нагород. Для широкого загалу фільм демонстрували телеканали Канади, США та ін. країн. У 1986 р. у бібліотеці Гарвардського університету було опубліковано каталог матеріалів з про Голодомор. Того ж року було опубліковано Гарвардський науковий проект авторства історика Р. Конквеста під назвою «Жнива скорботи», який викликав багато критики з боку Кремля влади та його прибічників по всьому світу [45].

Холодна війна значно ускладнила процес вивчення та визнання Голодомору. Однак, завдяки наполегливості української діаспори, зусиллям істориків та змінам у політичному кліматі, правда про цю трагедію стала відома світові.

Особливо важливою була активність української діаспори в США у 80-х рр. ХХ ст. У квітні 1986 р. була створена Комісія комітету Конгресу США з вивчення Голоду в Україні, яка мала на меті зібрати документальні та усні свідчення про голод 1932–1933 років, зробити аналіз його причин та наслідків, розшукати політичні документи, які підтверджують злочини радянської влади проти українського народу, написати звіт своїх студій про Великий голод. У 1985 р. прийняв пропозицію очолити цю комісію Джеймс Мейс. Мейс вже мав значний досвід у дослідженні історії України, зокрема Голодомору. Його попередні роботи свідчили про глибоке розуміння теми та наукову об'єктивність. Мейс мав тісні зв'язки з українською діаспорою в США, що дозволяло йому отримувати безпосередню інформацію від очевидців Голодомору та їхніх нащадків. 4-х томне видання матеріалів Конгресово-президентської Комісії США з вивчення Великого голоду в Україні 1932-1933 рр. містить свідчення очевидців-емігрантів з України, що були зібрані впродовж 1983-1984 рр. і є доказом геноциду українського народу. [1, 2].

У 1988 р., у збірнику «Український голод-голокост: сталінський таємний геноцид 1932/33 семи мільйонів українських селян» [3], яку підготував емігрант з України Д. Злепко було зібрано свідчення та документи німецьких консулів. Даний збірник містив фотодокументи та листи з точними датами та фіксацією соціально-економічного становища українського селянства та містян 1933 рр. Так наприклад як йдеться у доповіді німецького відомчого з сільсько-господарських питань посольства Німеччини в СРСР О. Шіллера, від 18 вересня 1933 р., щодо цілі збору з селян зерна зазначено наступне: «за розпорядженням зверху» намагання влади «поставити селян голодом на коліна та схилити до праці у колгоспах» [4].

7 травня 2008 р. Законодавча Асамблея провінції Саскачеван ухвалила Закон про визнання Голодомору 1932–1933 рр. в Україні як геноцид та встановила в цій провінції День пам'яті жертв цієї трагедії. Ініціатором законопроекту виступив Кен Кравець, заступник Прем'єра Саскачевану, міністр освіти та член Законодавчої Асамблеї. Таким чином, Саскачеван став першою провінцією в Канаді, де на законодавчому рівні визнано Голодомор геноцидом українського народу.

Міжнародна діяльність українців відіграла ключову роль у поширенні інформації про голодомор та формуванні світового розуміння цієї трагедії. Ця активність, особливо після Другої світової війни та з посиленням у 1980-х роках, сформувала світову думку про цю трагедію та сприяла її офіційному визнанню багатьма країнами. Завдяки зусиллям діаспори, урядових і неурядових організацій, а також активній підтримці з боку наукової спільноти та медіа, Голодомор поступово отримав визнання на міжнародному рівні.

Інформаційна кампанія української діаспори значно сприяла підвищенню обізнаності про голодомор у різних країнах світу. Постійні зусилля щодо просування правдивості про голодомор, організація конференцій, публікацій, виставок та пам'ятних заходів стали важливими елементами боротьби за визнання цього злочину.

Прийняття резолюцій та визнання голодомору геноцидом у різних країнах стало результатом систематичної міжнародної адвокації, проведеної українськими активістами та урядовими представниками. Дедалі більше держав визнають голодомор як акт геноциду, що свідчить про зміну світового сприйняття цієї події.

Роль міжнародних організацій та урядів була важливою в процесі розслідування та документування історичних фактів про голодомор. Участь міжнародних інституцій у підтримці досліджень та публікацій на цю тему сприяла подальшому розширенню інформації про цю трагедію в світовій спільноті.

У 2006 р., 28 листопада, Верховна Рада України V скликання ухвалила Закон України «Про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні». Згідно цього закону Голодомор офіційно на державному рівні визнається геноцидом українського народу здійсненим проти нього тоталітарним сталінським режимом. Проти цього закону проголосували лише члени двох фракцій Верховної Ради України це члени Партії регіонів та Комуністичної партії України [9].

Загалом, вплив міжнародної діяльності українців щодо популяризації теми голодомору призвів до зростання рівня обізнаності та солідарності з жертвами цієї трагедії. Це, у свою чергу, посилило міжнародний тиск на Росію як правонаступницю Радянського Союзу, що заперечувала голодомор як геноцид.

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ПРИ ВИВЧЕНІ ТЕМИ «ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ»

Освітняни часто обговорюють питання, чи доцільно знайомити учнів початкових класів з інформацією про Голодомор. Психологи вважають, що сама інформація про Голодомор не завдає шкоди дітям; важливо, як її сприймуть батьки та вчителі, а також чи відповідають формулювання віковим особливостям учнів. Науковці впевнені, що уникати обговорення важливих тем, що стосуються нашої держави, неприпустимо. Потрібно говорити правду, але не акцентувати увагу на трагедії, а, навпаки, знаходити надію та навчати співчуттю.

У «Стратегії національно-патріотичного виховання» на 2020-2025 роки підкреслюється, що однією з ключових складових національно-патріотичного виховання виступає шанобливе ставлення до пам'яті жертв комуністичних та інших тоталітарних режимів в Україні, зокрема жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій [15].

Вивчаючи теми, пов'язані з Голодомором, вчитель орієнтується на Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», у якому зазначено, що «Голодомор визнається актом геноциду Українського народу, що є результатом свідомих дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, які були спрямовані на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР» [9].

Тему Голодомору в українських школах вивчають у 10 класі. Найвдалішими вважаємо підручники О. Струкевича «Історія України» для 10 класу (2018 р.) [79], О. Пометун, Н. Гупана «Історія України» для 10 класу (2018 р.) [78], в яких надається багатий документальний, статистичний, довідковий матеріал. Те, що сучасні автори підручників все більше уваги приділяють темі Голодомору, є свідченням позитивних змін в українській освіті. Це вкрай важливо для формування історичної свідомості молоді та об'єктивного розуміння трагічних сторінок нашої історії.

Наприклад, у підручнику з історії України для 10 класу під авторством Струкевича О.К. тема Голодомору висвітлена в параграфі 16 «Сталінський терор проти українського села. Голодомор». Окремо виділено терміни «голодомор», «геноцид», «чорна дошка», а також представлено думку науковців. Параграф ілюстровано фотографіями, де зображено, як у людей вилучають хліб. У пунктах 3 і 5 розкрито історію Голодомору, його причини, наслідки, а також процес визнання геноциду іншими державами. Пояснено, як колективізація, конфіскація хліба та інші політичні й економічні чинники спричинили цю трагедію. Також акцентовано на наслідках для українського народу та історичному контексті подій. Окремо розглядається реакція міжнародної спільноти на Голодомор і намагання радянського уряду приховати ці події. Наголошується на значущості Голодомору для сучасної України, зокрема на важливості збереження пам'яті через пам'ятники та інші ініціативи, присвячені вшануванню жертв. Цей розділ сприятиме кращому розумінню учнями історії своєї країни й важливості пам'яті про Голодомор, який залишив глибокий слід в українській історії. Наприкінці параграфа подано запитання та завдання [77, с.127].

Навчальна програма з історії України для 10 класу закладів загальної середньої освіти передбачає, що у результаті навчально-пізнавальної діяльності учні повинні вміти аргументовано обстоювати правову оцінку Голодомору як геноциду українського народу; розуміти поняття «Великий терор», «геноцид», «Голодомор», «хлібозаготівлі», «чорна дошка» [11, с.78].

Нова українська школа (НУШ) робить ставку на розвиток компетентностей, а не лише на заучування фактів. Це означає, що учень не тільки повинен знати певну інформацію, але й вміти її застосовувати в різних життєвих ситуаціях. НУШ формує в учнів активну життєву позицію, вчить їх брати відповідальність за своє навчання і своє життя [14].

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «реалізація мети повної загальної середньої освіти забезпечує формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для її успішної життєдіяльності» [9]. Серед таких компетентностей значається громадянська компетентність.

Таким чином, громадянська компетентність – це сукупність знань, умінь і цінностей, необхідних для активної участі в житті суспільства, розуміння своїх прав і обов'язків, а також здатності до конструктивної взаємодії з іншими людьми [82, с.39].

Важливим завданням шкільної історичної освіти є формування ключових і предметних компетентностей учнів, їхньої активної громадянської позиції, поваги до прав і свобод людини та вміння мислити критично .

Як стверджують сучасні вітчизняні дослідники, громадянська компетентність передбачає такі здатності:

- орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів, демократичної держави, органів місцевого самоврядування;
- застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян; виконувати громадянський обов'язок у межах місцевої громади та держави загалом; застосовувати способи і стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству;
- використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина;
- робити свідомий вибір, застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних та колективних рішень, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави [85, с.5-6].

Вивчення теми Голодомору в Україні 1932-1933 рр. відіграє важливу роль у формуванні такої компетентності.

Громадянська компетентність тісно пов'язана з фундаментальними цінностями, такими як демократія, права людини, толерантність, справедливість. Саме ці цінності формують основу для громадянської свідомості та поведінки. Знання історії, культури, традицій свого народу допомагає людині краще

розуміти своє місце в світі та сприяє розвитку почуття патріотизму. Невід’ємна частина громадянської компетентності – здатність аналізувати інформацію, ставити під сумнів усталені стереотипи, формувати власну думку.

Готуючи висвітлення теми Голодомору для учнів середньої школи, методисти рекомендують дотримуватися таких рекомендацій: відбрати інформацію, що відповідає віковим характеристикам учнів; перевіряти, чи має обраний матеріал освітню та виховну цінність; вибрати методичні засоби для вивчення цієї теми (методи, форми, інструменти). Важливим фактором при виборі інформації про Голодомор, що відповідає віковим особливостям учнів середньої школи, є усвідомлення того, що їм важко повністю сприйняти всі жахи та труднощі того часу. «Коли ми обговорюємо Голодомор з дітьми, не можемо розкривати їм страшні деталі, якою смертю тоді вмирали люди. Нам потрібно знайти спосіб, щоб дитина вшанувала пам’ять тих дітей, які загинули від голоду і були українцями», – зазначає педагог О. Винницька [26, с.24].

Головна мета вивчення теми Голодомору – осмислення трагедій простої людини в час тоталітарних режимів. Важливим є також розвиток критичного мислення учнів адже це дуже складна контрверсійна тема. Головне в роботі – дати не відповіді, а поставити запитання; не шукати ворогів і винуватців, а займатись осмисленням минулого як відновлення історичної пам’яті, так і пошук власної ідентичності.

О. Пометун компонентами громадянської компетентності визначає знаннєвий (знання, уявлення), діяльнісний (уміння й навички), ціннісний або мотиваційно-ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо), процесуальний або особистісно-творчий (сфера самореалізації) [82, с.38].

Під час ознайомлення з фактичним матеріалом, який висвітлює події Голодомору 1932-1933 рр., учні розвивають навички виділення головних моментів з різних джерел інформації, а також аналітичного мислення і вміння створювати структурно-логічні схеми. Робота в малих групах дозволяє зекономити час і формує навички участі в дискусіях. Метод «коло думок» сприяє обговоренню дискусійних питань у класі, а бліцопитування та фронтальне

опитування «мозковий штурм» дозволяють за короткий час отримати повну картину знань учнів з певної теми або питання. Запитання, які починаються зі слів «як», «чому», «якби», заохочують учнів висловлювати свої ідеї та почуття.

Очікується, що учні не просто знатимуть про Голодомор, але й розумітимуть його причини, наслідки та місце в контексті світової історії. Важливо, щоб учні не просто запам'ятали факти, а й емоційно пережили цю трагедію, усвідомивши її масштаби та наслідки для українського народу.

Через те, що дану тему можна вважати складною проблемою, то при вивченні теми учням варто задавати питання проблемного характеру:

- Чому голод називають штучним, якщо в 1933 р. дійсно були несприятливі кліматичні умови?
- Чому намір більшовиків працювати в колективі обернувся для українського селянства трагедією?
- Чи можна голод 1933 р. вважати геноцидом проти українського народу?

Для вирішення проблемного завдання учитель може допомогти наданням потрібної інформації та навідних питань. Щоб знайти відповіді на поставлені питання доцільно використати частково-пошуковий або дослідницький методи.

Виконання такого роду завдань допоможе досягти очікуваних результатів: учні усвідомлюють Голодомор як геноцид українського народу; розуміють і адекватно сприймають його причини, перебіг і наслідки; висловлюють власну думку про предмети, явища, події; передають зміст почутого (послідовність подій у розповіді, перелік ознак в описі, наведені аргументи в міркуванні); вибирають інформацію з почутого з певною метою, використовують її для створення власних висловлень за темою; пояснюють свою реакцію; виражають почуття співпереживання та стурбованості долею невинних жертв тоталітарного комуністичного режиму, тощо.

Для формування громадянської компетентності учнів важливо не лише викладати факти, але й формувати в учнів критичне мислення, навчити їх аналізувати причини і наслідки історичних подій. Формуванню критичного

мислення сприяє вправа «Коло ідей» - учні називають, а один з учнів записує на дошці ідеї, висловлені ними.

- Чому почався голод в Україні?
- Хто винен в голодоморі?
- В які етапи він проходив?
- Які наслідки голод мав для українців?

Навчитися обирати позицію відносно спірних проблем, висувати аргументи на захист свого вибору та прислухатися до аргументів тих, хто обирає іншу позицію допоможе метод «Обери позицію». Учасники обговорень обирають певну позицію щодо обговорюваної теми і аргументують її. Можна розділити учасників на кілька груп і дати кожній групі завдання зайняти певну позицію. Наприклад, одна група може захищати тезу про те, що Голодомор був геноцидом, а інша – спробувати оспорити це твердження.

Метод «Обери позицію» або «зміни позицію» є потужним інструментом для формування громадянської компетентності, розвитку комунікативних навичок та глибокого розуміння різних точок зору. Він особливо ефективний при вивченні складних і суперечливих тем, таких як Голодомор. Пропоновані питання можуть звучати наступним чином:

- Чи були ознаки геноциду в діях влади щодо українців в 1932 – 1933 рр.?
- Чи могла світова спільнота допомогти Україні зупинити Голодомор?

Важливим компонентом формування громадянської компетентності є національна ідентичність. Спільна історія, трагічні та переможні сторінки, формують колективну пам'ять і єднують людей. Мова, звичаї, традиції, релігія, мистецтво, фольклор – все це створює унікальний культурний код нації. Фольклор, як скарбниця народної мудрості, грає важливу роль у формуванні громадянської компетентності. Можна запропонувати учням прокоментувати прислів'я і приказки:

- Всюди плачі, всюди крики, селян учать, як їм жити.
- Селянин без землі – як птаха без крил.

- Сталін хліба захотів, та й придумав куркулів.
- Сталін землю відібрав, наче руки відірвав.
- Голод, голод в нашій хаті – ніщо їсти, ніде спати.
- Як стали робить на трудодні, то настали чорні дні.
- Ой за тії колоски відбула я в Соловки.
- Наша більшовицька весна і голодна, і пісна.

У старшому шкільному віці учні виявляють більше самостійності в заняттях, у них інтенсивно розвиваються моральні сили, формуються і визначаються риси характеру, відбувається становлення світогляду. Основною характеристикою особистісного розвитку старшокласника є виразний розвиток самосвідомості та самооцінки, які базуються на самостійному аналізі і оцінці власної діяльності. Проте, через складність цього процесу, ці оцінки не завжди є об'єктивними. Старшокласники не тільки ідентифікувати себе з усім українським народом, а й бажають жити в Україні, пов'язувати свою долю з нею, служити Вітчизні на шляху її національного демократичного відродження, працювати на її благо та захищати її. Вони також планують поважати Конституцію України та дотримуватися законодавства, вільно володіти рідною та державною мовою, визнавати пріоритет прав людини, а також шанувати свободу, демократію та справедливість.

Для формування громадянської компетентності рекомендується використовувати такі форми діяльності, як диспут, круглий стіл, тренінг, ділова зустріч, проект, дебати, екскурсія, презентація, вечір пам'яті, прес-конференція, фоторепортаж і тематичний діалог.

Метод навчання, заснований на запитаннях, який стимулює критичне мислення та поглиблене розуміння теми – сократівський діалог. Мета діалогу: Допомогти учням глибше усвідомити причини, наслідки та значення Голодомору, розвинути їх критичне мислення та здатність до аналізу історичних подій. Початкові запитання:

- Що ви знаєте про Голодомор? (Це відкрите запитання дозволить учням висловити свої початкові знання та уявлення).

- Коли стався Голодомор? (Конкретизуємо часові рамки).
- Яку територію охопив Голодомор? (Географічний контекст).
- Хто був організатором Голодомору? (Пошук відповідальних осіб).
- Чому стався Голодомор? (Перші спроби аналізу причин).

Поглиблення діалогу:

- Які економічні фактори сприяли виникненню Голодомору?
- Яку роль зіграла політика радянської влади?
- Чи можна вважати Голодомор геноцидом? Чому?

Наслідки Голодомору:

- Які наслідки мав Голодомор для українського народу?
- Як Голодомор вплинув на подальший розвиток України?
- Які уроки ми можемо винести з цієї трагедії?

Сучасне значення:

- Яку роль відіграє пам'ять про Голодомор у формуванні національної ідентичності українців?
- Як Голодомор пов'язаний з сучасними подіями в Україні?
- Як інформація про Голодомор використовується в сучасній політиці?
- Які уроки ми можемо винести з історії Голодомору для побудови демократичного суспільства в Україні?

Доцільним для формування громадянської компетентності є застосування інтерактивних методів навчання, таких як «Відкритий мікрофон», «Портфоліо». Під час підготовки та проведення занять важливо враховувати як індивідуальні, так і вікові особливості учнів [15].

Серед форм проведення заходів вшанування пам'яті жертв Голодомору, можна перелічити наступні:

- урок пам'яті «З присвятою замордованим голодом...»;
- музейні, меморіальні та віртуальні екскурсії до місць пам'яті жертв Голодомору;

- міні-проект із залученням учнів до збору свідчень про Голодомор, документальних матеріалів;
- створення лепбуків «Зерно надії»;
- відео-урок з обговоренням «Жнива скорботи».

Осмислення вітчизняної історії, поліетнічність українського суспільства в умовах демократії стають справжніми викликами для молодої людини на шляху до громадянської свідомості та вибору життєвої позиції. Школяр потребує орієнтирів та довговказів, які допоможуть йому краще зрозуміти себе і суспільство, в якому він живе, визначити життєві та соціальні пріоритети, діяти свідомо та відповідально.

Ефективність формування громадянської компетентності учнів відносною мірою залежить саме від вибору форм і методів його організації навчання і позакласної роботи. Пріоритетна роль має належати активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості, відкритості, толерантного ставлення до відмінностей між людьми.

Голодомор-геноцид є предметом дискусій в українських підручниках історії. Багато українських істориків і науковців підкреслюють важливість та тяжкість цієї події як акту геноциду.

У підручнику «Історія: Україна і світ» авторів Мудрого М.М. та Аркуші О.Г. тема розкрита в параграфі 23 під назвою «Репресії та Голодомор в Україні. Людина в умовах тоталітаризму: приклад України». У тексті представлено фотографії, погляди сучасників на події, а також подано запитання і завдання до матеріалу. Окремо висвітлено міжнародну реакцію на Голодомор і представлено історичний огляд цієї трагедії [78, с.171].

В українських підручниках для 10-го класу Голодомор-геноцид зазвичай подається як навмисно організований голод та масове знищення, вчинене радянським режимом проти українського народу у 1932-1933 роках. У підручниках часто представлені зображення виснажених тіл і сцени відчаю та страждань. Вони також пояснюють, як радянська влада конфісковувала зерно,

худобу та інші ресурси у українських селян і навмисно блокувала постачання продовольства до регіону, що призвело до загибелі мільйонів людей [78].

Для викладання теми Голодомору-геноциду українського народу необхідно надати історичну довідкову інформацію. Радянська влада вилучала землю, продовольство та худобу у українських селян, що призвело до масового голоду і загибелі мільйонів людей. Важливо забезпечити учнів чітким розумінням історичного контексту цієї трагедії [73].

Перед тим як викладати тему трагедії, важливо визначити і пояснити терміни «трагедія» та «геноцид». Геноцид – це навмисне знищення великої групи людей, особливо певної етнічної або національної спільноти. Голодомор-геноцид був свідомим актом радянської влади, спрямованим на знищення українського народу. Трагедія, в свою чергу, є літературним терміном, який зазвичай стосується серйозної п'єси чи роману з трагічним фіналом, але також використовується для опису реальних подій, що викликають сильні емоції і тривогу. Пояснення цих понять допоможе учням краще зрозуміти масштаб і тяжкість Голодомору-геноциду.

Крім визначення ключових термінів, важливо надати учням ґрунтовну історичну інформацію про Голодомор-геноцид. Це може включати обговорення політики радянського уряду щодо України, колективізації сільського господарства та штучно спричиненого голоду 1932-1933 років. Корисним буде залучення першоджерел, таких як свідчення очевидців, фотографії та державні документи, щоб показати масштаб і вплив цієї трагедії. Це не тільки сприяє співпереживанню жертвам, але й допомагає розвивати навички критичного мислення та аналізу. Викладаючи тему Голодомору-геноциду, слід також брати до уваги можливий емоційний вплив на учнів.

Викладання тем трагедій і геноцидів у класі може бути складним через їх чутливий характер, тому важливо застосовувати відповідні навчальні стратегії. Використання свідчень очевидців, фільмів і літератури може допомогти учням зрозуміти вплив Голодомору-геноциду на людей. Освітляни, викладаючи про Голодомор-геноцид, повинні прагнути створити в класі безпечне та інклюзивне

середовище. Це включає в себе заходи, які забезпечать учням відчуття поваги та підтримки під час обговорення такої чутливої та емоційно насиченої теми.

Одним із ефективних способів досягти цього є стимулювання учнів до встановлення зв'язків між Голодомором-геноцидом та іншими геноцидами у світі. Завдяки цьому учні зможуть краще зрозуміти спільні риси між цими трагедіями та усвідомити важливість запобігання подібним злочинам у майбутньому. Крім створення безпечного та інклюзивного середовища в класі, викладачі повинні застосовувати відповідні навчальні стратегії при викладанні тем трагедій і геноцидів.

Глибоке вивчення цих тем допоможе учням краще зрозуміти фактори, що призвели до геноциду, та розвинути детальніше усвідомлення складних історичних і соціальних контекстів, у яких відбуваються ці жахливі події. Ще одним ефективним способом допомогти учням усвідомити трагедію Голодомору-геноциду є надання їм можливостей для рефлексії та критичного мислення. Це можна здійснити через відкриті дискусії та інші заходи, які стимулюють учнів глибоко обмірковувати вплив Голодомору-геноциду на українське суспільство і світ у цілому. Окрім цих стратегій, освітянам також важливо забезпечувати історичний контекст під час викладання теми Голодомору-геноциду, що включає вивчення політичних та економічних факторів, які сприяли голоду, а також ширшого історичного контексту радянського режиму в Україні [75, с 11].

Розуміючи ці історичні чинники, учні краще підготуються до осмислення складної мережі сил, які сприяли трагедії, а також до розуміння її впливу на українське суспільство. Нарешті, викладаючи про Голодомор-геноцид, освітяни повинні прагнути формувати в учнів почуття емпатії та співчуття. Це можна досягти, заохочуючи учнів ставити себе на місце тих, хто пережив цю трагедію, і надаючи їм можливість ознайомитися з розповідями свідків, літературою та іншими ресурсами, що допомагають гуманізувати досвід тих, хто пережив голод.

Першоджерела відіграють ключову роль у викладанні Голодомору-геноциду. Вони надають свідчення про події з перших уст і допомагають учням

усвідомити вплив трагедії на окремих людей і громади. Такі першоджерела, як свідчення тих, хто вижив, фотографії та урядові документи, сприяють оцінці дій радянської влади. Педагоги також можуть використовувати онлайн-ресурси для доступу до цих матеріалів, наприклад, Консорціум дослідження та освіти Голодомору. При викладанні теми «Голодомор-геноцид українського народу 1932-1933 років» надзвичайно важливо застосовувати різноманітні методи навчання, що сприяють критичному мисленню та рефлексії. Відкриті дискусії, ведення щоденників і інші рефлексивні заходи можуть допомогти учням глибше осмислити вплив трагедії на українське суспільство і світ загалом.

Крім того, важливо надати історичний контекст, щоб учні змогли краще зрозуміти комплекс факторів, які сприяли виникненню голоду. Одним із ключових аспектів цього контексту є вивчення політичних і економічних чинників, що призвели до голоду. Це включає аналіз політики радянської влади та її впливу на українське суспільство. Розуміючи ці чинники, учні зможуть краще усвідомити, як голод вплинув на українське суспільство і ширше значення цієї трагедії в історії. Також важливими є співчуття та емпатія під час навчання про Голодомор-геноцид. Заохочення учнів ставити себе на місце тих, хто пережив цю трагедію, допоможе їм глибше зрозуміти вплив голоду на окремих людей і громади.

При викладанні теми Голодомору-геноциду українського народу 1932-1933 років вкрай важливо надати учням комплексне розуміння подій, що призвели до цієї трагедії. Вчителям слід розпочати з пояснення історичного контексту Радянського Союзу 1930-х років, зокрема політики сталінського режиму, яка призвела до голоду. Освітлянам необхідно висвітлити вплив Голодомору-геноциду на українську ідентичність та культуру. Учні повинні зрозуміти, як ця трагедія вплинула на побут, стосунки та традиції українського народу. Вчителі мають допомогти учням усвідомити значення Голодомору-геноциду у формуванні української ідентичності та те, як він продовжує впливати на неї сьогодні. Крім того, важливо, щоб учні усвідомили значення визнання Голодомору-геноциду світовою спільнотою.

Сучасні вчителі мають адаптувати свої методи викладання до реалій сьогодення, враховуючи вплив реклами, ігрових технологій та електронних пристроїв на молодь. Важливо знайти баланс між традиційними та інноваційними підходами, щоб сприяти всебічному розвитку учнів і підготувати їх до викликів інформаційного суспільства.

Використання інформаційно-комунікаційних засобів і технологій стало невід'ємною частиною організації навчального процесу. Інформатизація та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій відкрили для освітніх установ нові можливості. Соціальна значущість інформатизації полягає в тому, що вона допомагає вирішувати ряд проблем, з якими стикається система освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства. Це включає підвищення якості освіти через створення інформаційно-орієнтованого навчального середовища та активне застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі.

Інтернет також є важливим інструментом для ефективного навчання та організації позакласної діяльності. Наприклад, за допомогою програми Microsoft PowerPoint учні можуть створювати захопливі та інформативні презентації, які можна використовувати на уроках для вивчення нового матеріалу. Це дозволяє учням активно долучатися до навчального процесу і демонструвати свої знання.

Отже, можна виділити ключові фактори для ефективного впровадження освітніх інновацій у навчальний процес загальноосвітніх шкіл: а) комп'ютерний клас у школі має достатній потенціал; б) рівень володіння вчителями комп'ютерними засобами навчання є досить високим. Інтерактивні технології можна вважати активним методом навчання, де основна ідея полягає у взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Це колективне навчання, у якому і вчитель, і учень виступають активними учасниками. Роль учителя зводиться до організації навчального процесу [74].

Інтерактивні технології сприяють глибокому опануванню навчального матеріалу, дозволяючи учням засвоювати знання на різних рівнях складності. Вчителі виконують роль організаторів та лідерів, демонструючи високий рівень

активності. Завдяки інтерактивним технологіям навчальний процес стає більш ефективним, що дозволяє засвоювати великий обсяг інформації за короткий час [73, с.33].

Будь-яка інтерактивна технологія потребує попереднього ознайомлення та навчання з боку учнів. Варто впроваджувати ці методи поступово. До них повинні звикнути як вчителі, так і учні. Ви можете навіть створити план поетапної реалізації. Замість того, щоб постійно використовувати поспіхом підготовлені «ігри», краще підготуватися до кількох уроків на рік. Можна провести спеціальний «організаційний урок» з учнями та розробити разом з ними «правила для класу». Використання інтерактивних технологій не є самоціллю, а слугує засобом для створення атмосфери співпраці, взаєморозуміння та доброзичливості в класі, де це можливо, і сприяє впровадженню індивідуально-орієнтованого навчання [75].

Впровадження сучасних технологій у навчальний процес надзвичайно важливе в умовах сучасного світу. Цифрові технології в класі можуть суттєво сприяти підвищенню залученості учнів і ефективності навчання. Крім того, грамотне використання цифрових інструментів у класних кімнатах здатне значно покращити взаємодію учнів із навчальним матеріалом. Сучасні технології докорінно змінили підхід до подачі інформації вчителями та її засвоєння учнями, а також трансформували традиційну атмосферу в класі, яка була змінена пандемією COVID-19 і війною між Росією та Україною. У цьому контексті такі інновації, як віртуальна реальність (VR) і дистанційне навчання, відіграють дедалі важливішу роль у викладанні теми Голодомору-геноциду.

Наприклад, учні можуть використовувати смартфони або планшети для сканування QR-кодів, які відкривають зображення чи відео про Голодомор на їхніх екранах. Це допоможе їм краще усвідомити масштаби трагедії та страждань людей того часу. Також цифрові навчальні інструменти, як-от онлайн-вікторини, інтерактивні відео та мультимедійні презентації, можуть допомогти вчителям покращити уроки та створити більш захопливий навчальний досвід для учнів.

Вчителі можуть використовувати онлайн-тести для перевірки знань і розуміння учнями теми Голодомору-геноциду, а інтерактивні відео та мультимедійні презентації допоможуть візуалізувати складні поняття та історичні події. Ці цифрові інструменти також забезпечують учням більш персоналізований підхід до навчання, дозволяючи працювати у власному темпі та переглядати матеріал за необхідності.

Використання сучасних технологій у викладанні теми Голодомору геноциду має ряд переваг. Меморіальний комплекс Голодомор-геноциду надає учням багатий та надихаючий досвід навчання, який сприяє соціальній відповідальності та глобальній обізнаності. Вивчення геноциду передбачає критичне мислення та може допомогти зрозуміти, як запобігти геноцидам. Нарешті, вивчення Голодомор-геноциду допомагає учням розвивати емпатію та розуміння до інших, а також цінувати права людини.

Щоб задіяти громадянську компетентність при вивченні цієї теми, можна розробити різні проблемні питання, дати дітям створити проекти, або акції пам'яті.

Це може бути проект про дослідження Голодомору на прикладі їх сім'ї, або порівняння Голодомору 1932-33 рр із сучасним геноцидом, адже росія зараз також використовує терор голодом до наших полонених, чи людей які знаходяться в окупації і чинять спротив.

Учні могли б створити відповідні ролики, або дописи в соціальні мережі про геноцид 1932-33 рр. і сучасний, це також може бути для підтримки пам'яті про військово-полонених українців.

Перегляд фільмів, присвячених тематиці Голодомору, таких як «Голод 32–33 рр.», «Гірки жнива», «Ціна правди», сприяє формуванню громадянської компетентності. Цей процес включає розвиток усвідомлення історичних подій, критичного мислення, емпатії та морально-етичних орієнтирів, необхідних для відповідальної участі в суспільному житті.

Формування громадянської компетентності на уроках історії є важливим елементом виховання відповідальних, свідомих громадян, які здатні критично

осмислювати минуле та робити висновки для сьогодення і майбутнього. Вивчення теми Голодомору 1932-1933 рр. в Україні сприяє глибокому розумінню учнями трагедії як складової історії їхньої країни, а також формуванню емпатії, моральних орієнтирів та активної громадянської позиції.

Вивчення теми Голодомору допомагає учням усвідомити значення історичної пам'яті для формування національної ідентичності та розуміння власної причетності до історії свого народу. Це сприяє розвитку патріотизму, поваги до історичних уроків та відповідальності за майбутнє держави.

Викладання теми Голодомору дає змогу учням практикувати критичне мислення, аналізуючи документи, свідчення очевидців та інші джерела інформації. Учні вчаться розрізняти пропаганду, маніпуляції та факти, що є необхідними навичками для їхньої активної участі в громадському житті.

Вивчення Голодомору як прикладу масових порушень прав людини та злочинів тоталітарного режиму сприяє вихованню в учнів цінностей демократії, поваги до прав людини, неприйняття диктатури і насильства.

Розгляд трагедії Голодомору допомагає учням розвинути емпатію та співчуття до жертв репресій та геноциду, формуючи в них гуманістичні цінності та усвідомлення важливості захисту людської гідності.

Загалом, вивчення Голодомору на уроках історії сприяє формуванню активної громадянської позиції учнів, яка ґрунтується на глибокому розумінні історичних подій, їхніх наслідків і відповідальності кожної людини за майбутнє суспільства. Це допомагає виховати покоління, здатне протистояти загрозам тоталітаризму та підтримувати демократичні принципи.

ВИСНОВКИ

Відповідно до українського законодавства, публічне заперечення Голодомору 1932–1933 рр. в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв, приниженням гідності українського народу. Понад 70 країн світу визнали історичний факт Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Станом на червень 2023 року 32 країни світу визнали Голодомор геноцидом українського народу.

Голодомор 1932-1933 років, організований сталінським режимом, призвів до загибелі мільйонів українців. Однак, протягом десятиліть після цих подій, правда про Голодомор замовчувалась та спотворювалась.

Існує декілька причин, чому радянська влада та пізніше комуністичні режими в СРСР і країнах Східної Європи так ретельно замовчували Голодомор. Спотворення історичних фактів дозволяло радянській владі контролювати суспільну свідомість і формувати бажаний образ минулого. Голодомор яскраво демонстрував жорстокість і бездушність комуністичної системи, що суперечило ідеологічним догмам. Правдиві відомості про Голодомор могли підривати міф про «радянський рай» і спровокувати масові протести та повстання.

Відкриття правди про Голодомор могло загострити відносини між СРСР та іншими країнами. Комуністична влада СРСР послідовно заперечувала Голодомор 1932–1933 рр. й робила все можливе, щоб перешкодити поширенню інформації про нього. Водночас із блокуванням інформації про Голодомор радянський режим вдався до контрпропагандистської операції, в ході якої спростовувалися ті повідомлення про голодування та смерть людей, які, попри всі зусилля радянських спецслужб, потрапляли на Захід. Для заперечення Голодомору в межах СРСР застосовувалася тактика нищення документальних свідчень учиненого злочину із залякуванням свідків. людей, які попри всі зусилля радянських спецслужб потрапляли на Захід.

Заперечення Голодомору не припинилося із розпадом СРСР. На початку XXI ст. боротьба проти визнання Голодомору геноцидом українського народу стала одним із пріоритетних напрямків політики пам'яті у російській федерації.

Західна реакція на події 1932-1933 рр. в Україні виявилася обмеженою через низьку обізнаність і свідоме замовчування фактів, які стосувалися масового голоду. Радянська влада активно поширювала пропаганду, що приховувала масштаби трагедії, а іноземні журналісти, особливо ті, що перебували під контролем радянського режиму, часто не могли або не бажали повідомляти про реальний стан справ.

Реакція урядів західних країн була здебільшого пасивною. Це пояснюється політичними та економічними інтересами, зокрема спробами налагодити відносини з Радянським Союзом. Західні держави прагнули співпраці з СРСР у контексті глобальної економічної кризи та загроз, пов'язаних із зростанням нацизму в Європі, що призвело до небажання критично засуджувати радянську політику.

Попри загальне мовчання, деякі західні журналісти, як-от Гарет Джонс, змогли донести до світової громадськості правдиву інформацію про події в Україні. Ці свідчення мали велике значення, хоча вони й не отримали належної підтримки серед політичних еліт та медіа на Заході через впливи радянської пропаганди та відвертого заперечення фактів масового голоду.

Загалом, реакція Заходу на події 1932-1933 рр. в Україні була неоднозначною та багато в чому залежала від політичних і економічних чинників. Лише з часом західна спільнота почала усвідомлювати масштаби трагедії та визнавати її важливість у контексті світової історії.

Реакція Заходу на Голодомор 1932-1933 років в Україні була надзвичайно неоднозначною та, загалом, недостатньо рішучою. Цей трагічний період в історії України, коли мільйони людей загинули від штучно створеного голоду, залишив глибокий слід не лише в історії України, а й у світовій історії.

Реакція Заходу була такою пасивною з кількох причини:

по-перше, радянська влада ретельно приховувала інформацію про голод, цензурувала будь-які повідомлення про нього. Це ускладнювало отримання об'єктивної інформації про масштаби трагедії;

по-друге, багато західних країн прагнули підтримувати дипломатичні відносини з СРСР, тому відкрита критика радянської влади могла призвести до погіршення відносин;

по-третє, деякі західні країни мали економічні інтереси в СРСР, що також стримувало їх від рішучих дій. Спочатку багато хто сприймав голод в Україні як наслідок природних катаклізмів, а не як результат політики сталінського режиму.

Лише з часом, після розпаду СРСР, стало відомо про справжні масштаби Голодомору. Багато країн світу визнали Голодомор геноцидом українського народу. Однак, це визнання відбулося значно пізніше, коли більшість жертв вже не було в живих.

Голодомор є нагадуванням про необхідність ефективних механізмів захисту прав людини на міжнародному рівні. Аналіз реакції світової спільноти на Голодомор допомагає зрозуміти, як можна запобігти подібним трагедіям у майбутньому.

Вивчення реакції Заходу на Голодомор 1932-1933 рр. в Україні у шкільному курсі історії є надзвичайно важливим для осмислення цієї трагічної сторінки української історії і важливої геополітичної проблеми, для формування громадянської компетентності учнів, виховання поваги до прав і свобод людини.

Вивчаючи тему Голодомору 1932-1933 рр. в Україні учні можуть глибше зрозуміти цю трагедію, а також сформувані моральні орієнтири та активної громадянської позиції. Формування активної громадянської позиції учнів, яка ґрунтується на глибокому розумінні історичних подій, їхніх наслідків і відповідальності кожної людини за майбутнє суспільства, має на меті виховати покоління, здатне протистояти загрозам тоталітаризму та підтримувати демократичні принципи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ

1. Великий голод в Україні 1932-1933 років [Текст] : у 4 т. Т.1. Свідчення очевидців для Комісії Конгресу США / упоряд. Д. Мейс; наук. ред. С. Кульчицький. Київ : «Києво-Могилян. акад.», 2008. 840 с.
2. Великий голод в Україні 1932–1933 років. У 4 т. Т. 4. Звіт Конгресово-президентської Комісії США з дослідження Великого голоду 1932–1933 рр. в Україні / упоряд. Д. Мейс ; наук. ред. С. Кульчицький. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. 622 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-518-476-8/978-966-518-476-8.pdf> (Дата звернення: 17.04.2024).
3. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали. Упоряд. Р. Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 1128 с.
4. Голодомор в Україні 1932-1933 років за документами Політичного архіву Міністерства закордонних справ Республіки Німеччина. Упоряд., вступ. ст., пер. з нім. А.І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2008. 340 с.
5. «Репресовані» щоденники. Голодомор 1932–1933 років в Україні. Упорядкув., вступ. ст., заг. ред. Я. Файзуліна. Український інститут національної пам'яті. Київ : Фенікс, 2018. 352 с.
6. Рудницька М. Статті. Листи. Документи. Упорядник Мирослава Дядюк. Львів, 1998. 844 с.
7. Україна – Польща 1920–1939 рр.: З історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали / НАН України. Інститут історії України; упорядкування, коментарі, вступна стаття: Н. С. Рубльова, О. С. Рубльов. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 624 с.

II. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ

8. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п> (Дата звернення 17.05.2024 р.).

9. Закон України «Про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні» (від 28 листопада 2006 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (Дата звернення: 11.05.2024).

10. Звернення Верховної Ради України до демократичних держав світу щодо визнання Голодомору 1932 - 1933 років в Україні злочином геноциду Українського народу. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України/ Оpubліковано 07 грудня 2016 URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/138166.html> (Дата звернення: 12.04. 2024).

11. Історія України. Всесвітня історія. 6 - 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (Дата звернення: 27.04.2024).

12. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН України № 527 від 06.06.2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/661/694/2d5/6616942d5ffb0528156496.pdf> (Дата звернення: 19.04.2024).

13. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/371070_699564 (Дата звернення: 20.04.2024).

14. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи /за заг. ред. М. Грищенка. М-во освіти і науки України, 2016.40 с.

15. Про Стратегію національно-патріотичного виховання. Указ Президента України. № 286 від 18.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

III. МОНОГРАФІЇ, НАУКОВІ СТАТТІ, МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

16. Антонович М. Проблема заперечення злочину Голодомору в Україні та інших злочинів геноцидів ХХ-ХХІ століть. Наукові записки НаУКМА. 2010. Т. 103: Юридичні науки. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 21-24.
17. Бабка В. Л. Історична пам'ять доби Перебудови в Україні: вектори трансформації. *Література та культура Полісся*. Серія : Історичні науки. 2014. Вип. 76. С. 227-238.
18. Байдюк З. Газета – носій інформації про Україну в США. URL: <http://www.voanews.com/ukrainian/2006-12-13-voa2.cfm?renderforprint=1> (Дата звернення: 09.10.2024).
19. Батюк І., Чернега П. Висвітлення проблеми Голодомору-геноциду 1932-1933 рр. українською діаспорою (за матеріалами фондів Центрального державного архіву зарубіжної україніки). *Грааль науки*, 2022. № 14-15. С. 627-631. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science> (Дата звернення: 27.05.2024).
20. Білан С. Перепис населення 1937 р. як джерело вивчення історії українського селянства у передвоєнну добу. *Наукові записки з української історії*. 2012. Вип. 32. С. 289–294.
21. Брехуненко В. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ, 2017. 280 с.
22. Васильчук Г.М. Колективізація і політика розкуркулення в СРСР (кін. 20-х – перша пол. 30-х рр.): концепції сучасної західної історіографії. *Наукові праці іст. фак. Запорізького нац. ун-ту*. 2007. Вип.20. С.438–444.
23. Веденєєв Д. Заручниця глобального протистояння. Трагедія Великого Голоду 1932-1933 рр. в Україні в контексті «холодної війни» 1945-1991 років [Текст] : [монографія]. Веденєєв Д. В., Будков Д. В. Київ : Дорадо-Друк, 2013. 230 с.
24. Веселова О. Меморіальні знаки й пам'ятники жертвам голоду-геноциду 1932–1933 рр. в Україні. *Краєзнавство*. 2009. № 1–2. С. 169–179.
25. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т.4. Вінніпег: 1969. 477 с.

26. Винницька О. Лицем до дитини. Львів: Літопис, 2005. 272 с.
27. В'ятрович В. КГБ проти правди про Голодомор. Історія із грифом «Секретно». Українське ХХ століття. Львів: Часопис, 2013. С. 580-589.
28. В'ятрович В. Кухня антисемітизму від КГБ. Історія із грифом «Секретно». Українське ХХ століття. Львів: Часопис, 2013. С. 239-264.
29. Гудзь В. Вітчизняні історики про інформаційну блокаду подій 1932–1933 років в українському селі. *Грані історії*: зб. наук. пр. Артемівськ, 2015. Вип. 8. С. 33–45.
30. Гудзь В. Історіографія Голодомору 1932–1933 років в Україні: монографія. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 1153 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hudz_V/Istoriografiiia_Holodomoru_19321933_rokiv_v_Ukraini.pdf (Дата звернення: 16.03.2024).
31. Гудзь В. Науковий дискурс з проблеми Голодомору в контексті формування української та російської моделей державного патріотизму. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Monografia zbiorowa, pod redakcją Ihora Sribnyaka. Warszawa–Toruń: Międzynarodowy konsorcjum naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra, 2019, С. 214–225.
32. Голод 1932-1933 років в Україні: Причини та наслідки. [Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 2003. 888 с.
33. Гриневич Л. Від заперечування до вимушеного визнання: про механізм входження теми голоду 1932-1933 рр. в офіційний публічний простір у СРСР та УРСР наприкінці 1980-х рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2008. Вип. 18. С. 232–244. URL: <http://history.org.ua/JournALL/pro/18/22.pdf> (Дата звернення: 14.05.2024).
34. Гриневич Л. Голод 1932–1933 у публічній культурі пам'яті та суспільній свідомості в Україні. Специфіка радянської політики «примусової амнезії» та її наслідки. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Київ, 2007. Вип. 17. С. 389–401. URL: <http://history.org.ua/JournALL/pro/17/23.pdf> (Дата звернення: 13.04.2024).

35. Даниленко В. Документи з історії боротьби КДБ УРСР у 1980-ті рр. проти поширення правди про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2011. № 1. С. 63-88.
36. Демочко В. Замовчування трагедії Голодомору в Україні провідними державами світу в 30-ті роки ХХ століття. *Питання Історії України*. 2010. Т.13. С.29–34.
37. Давиденко В. «Свобода» про голод 1933 року. Українська закордонна твердиня. Ювілейний альманах у 75-річчя Українського народного союзу. 1894–1969. Джерсі-Сіті–Нью-Йорк, 1969. С.260–261.
38. Дмитришин І. Чому Едуард Ерріо нічого не побачив. Проблема екзистенційного вибору під час Голодомору-геноциду: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. 20 листопада 2019 р. Київ: Видавець Мельник М. Ю., 2020. С.137–146.
39. Дровозюк С.І. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20–30-х рр. ХХ ст.: історіографічний нарис. Вінниця: О. Власюк, 2005. 364 с.
40. Жук А. Рятункова акція для Великої України. Львів, 1933. Львів: Накладом Укр. громад.ком. рятунку України, 1933. 80 с.
41. Іванущенко Г. Діагнози про смерть в період Голодомору 1932–1933 років, як джерело створення персональних баз даних Сумський історичний портал, доступно 28 квітня 2021, <https://history.sumy.ua/research/article/178-diagnoziprosmertvperiodgolodomoru19321933rokivyakdzherelostvorennyapersonalnikhbazdanikh.html> (Дата звернення: 09.10.2024)
42. Козицький А. Кремлівська брехня про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Львів : Література та мистецтво, 2023. 262 с.
43. Касьянов Г. Danse macabre. Голод 1932-1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-і – початок 2000-х). Київ : Наш час, 2010. 271 с.

44. Козицький А. Заперечення Голодомору: методи та наративи. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2022. Випуск. С. 205–242. URL: DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2022.54.11610> (Дата звернення: 16.04.2024).
45. Конквест Р. Жнива Скорботи. Лондон: Overseas Publications Interchange, 1988. 596 с.
46. Кульчицький С. Голодомор 1933 року очима Енн Епплбом: ApplebaumAnne. RedFamine: Stalin'sWaronUkraine. 2017. *День*. 24, 30 листоп. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013476> (Дата звернення: 03.05.2024).
47. Кульчицький С. Український Голодомор: оцінка втрат. *Краєзнавство*. - 2013. № 4. С. 37–54.
48. Купенський Ніколас Кайл. Мова заперечення Голодомору: сліпота, гіпноз, одержимість, фетиш. *Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*, доступно 28 квітня 2021, URL: <http://uamoderna.com/md/kupensky-holodomor> (Дата звернення: 09.10.2024).
49. Куровицька І. Акції Союзу українок Америки під час Великого голоду в Україні. *Свобода*. 2003. 15 серпня.
50. Куропась Мирон. Українсько-американська твердиня. Перші сто років Українського Народного Союзу. Острог—Чикаго, 2004. 218 с.
51. Лапчинська Н. 33 запитання і відповіді про Голодомор-геноцид. Нац. музей «Меморіал жертв Голодомору». Дрогобич : Коло, 2018. 86 с.
52. Марочко В. Вінербергер – фотограф Голодомору. *Міждисциплінарні підходи у дослідженні Голодомору-геноциду: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. 19 листопада 2020 р. Житомир: Полісся, 2021, С. 101.
53. Марочко В. Голодомор 1932-1933 років в Україні : хроніка / В. Марочко, О. Мовчан. Київ: Києво-Могилян. акад., 2008. 292 с.
54. Марочко В. Дипломатія замовчування: ставлення західноєвропейських держав до Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні. *Міждисциплінарні підходи у дослідженні Голодомору-геноциду: Матеріали IV*

Міжнародної науково-практичної конференції. 19 листопада 2020 р. Житомир: Полісся, 2021. С. 99- 102.

55. Марочко В.І. Концептуальні підвалини західноєвропейської та російської історіографії голодомору 1932-1933 рр. в Україні. Український історичний журнал. 2003. №5. С.125-145.

56. Марунчак М. Нація у боротьбі за своє існування: 1932–1933 в Україні і діаспорі. Вінніпег, 1985. 141 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Marunchak_Mykhailo/Natsiia_v_borotbi_za_svoie_isnuvannia_1932_i_1933_roky_v_Ukraini_i_diiaspori/ (Дата звернення: 04.05.2024).

57. Мейс Дж. «Ваші мертві вибрали мене...» / за заг. ред. Л. Івшиної. Видання перше. Київ: ЗАТ «Українська прес-група», 2008. 672 с.

58. Мейс Дж. Вшанування українською діаспорою 50-річчя Голодомору / за заг.ред. Л. Івшиної. Видання перше. Київ : ЗАТ «Українська прес–група», 2008. 376 с.

59. Мейс Дж. Політичні причини Голодомору в Україні (1932–1933 рр.). *Український історичний журнал*. 1995. № 1. С. 34–48.

60. Мейс Дж. Повість про двох журналістів. Волтер Дюранті, Гарет Джонс і Пулітцерівська премія. День. 2003. 16 лип. № 120. С. 1– 4. URL: <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/povist-pro-dvokh-zhurnalistiv>.

61. Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонто. У тисячоліття Християнства в Україні, століття поселення українців в Канаді, п'ятдесятиріччя відділу КУК в Торонто. Торонто, 1991. 589 с.

62. Онишко Л. Голодомор 1932–1933 років в Україні: основні етапи поширення інформації. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. С. 66-85. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?portfolioitemid=140> (Дата звернення: 23.04.2024).

63. Онишко Л. Реакція Західної України на Голодомор. *Український визвольний рух*. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2011. Збірник 16. С. 278–289.

URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Onyshko_Lesia/Reaktsiia_Zakhidnoi_Ukrainy_na_Holodomor/ (Дата звернення: 24.05.2024).

64. Папуга Я. Змова мовчання. Ставлення заходу до Голодомору. Київ: Видавець Олег Філюк, 2018. 228 с. Папуга Я. Західна Україна і Голодомор 1932–1933 років: Морально-політична і матеріальна допомога постраждалим. Львів: Астролябія, 2008. 248 с.

65. Папуга Я. Ставлення Заходу до Голодомору 1932–1933 років (за матеріалами львівської преси). *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2010-2011. Вип. 3–4. С. 56–85. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37009/05-Papuha.pdf> (Дата звернення: 12.03.2024).

66. Рудницька М. Боротьба за правду про Великий голод. *Свобода*. 2003. 31 жовтня.

67. Свобода: Газета української громади в Америці. URL: <http://svobodanews.com/svwp/pdf> (дата звернення 09.10.2024).

68. Сидорук А. Пристрасна правда Р. Конквеста. Голодомор 1932- 1933 рр. *Всесвіт*. 2003. № 7-8. С. 140-142.

69. Терещук Г. Реакція Ватикану на Голодомор в Україні: чи належно реагував Святий престол. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-vijna-kreml-stalin/32697086.html> (Дата звернення: 24 квітня 2024 р.)

70. Шаповалов Ю. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. За заг. ред. Ю. Шаповала. НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ: ІПЕНД, 2013. 600 с.

71. Шкварець В.П. Історіографія та історіософія голодів-людоморів на Миколаївщині. Миколаїв : Шамрай, 2008. 288 с.

72. Шульгин О. Я. Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині. О. Я. Шульгин. – К. : 1998. – 251 с.

ІV. ПІДРУЧНИКИ І ПОСІБНИКИ, НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

73. Вашкевич В. Методика викладання історії: необхідність оновлення *Політ. Менеджмент.* 2005. № 6. С. 114-120. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/handle/123456789/8874> (Дата звернення: 24. жовтня 2024 р.).
74. Вакарь Л.Б. Доповідь «Формування громадянської компетентності учнів на уроках історії України» URL:<https://vseosvita.ua/library/dopovid-formuvanna-gromadanskoi-kompetentnosti-ucniv-na-urokah-istorii-ukraini-kursu-gromadanska-osvita-417809.html> (Дата звернення: 18 травня 2024 р.).
75. Голодомор 1932–1933 років в Україні : навч. посібник / за ред. С.А. Костя. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 376 с.
76. Горохівський П. І. Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі: курс лекцій : навч. посіб. для магістрантів денної та заоч. форми навч. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Horokhivskyi_Petro/Metodyka_vykladannia_istorychnykh_dystryplin_u_vyschii_shkoli_Kurs_lektsii.pdf? (Дата звернення: 22 жовтня 2024 р.).
77. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/377/1/interakt_tehn_teor_met.pdf (Дата звернення: 14 вересня 2024 р.).
78. Історія: Україна і світ (інтегр. курс, рівень стандарту): підручник для 11 кл. закл. заг. серед. освіти / М.Мудрий, О.Аркуша. Київ: Генеза, 2019. 304 с.
79. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закл. заг. серед. освіти / О.Струкевич, С.Дровозюк. Київ: Грамота, 2019. 240 с.
80. Методичні рекомендації щодо проведення в навчальних закладах уроків пам'яті, виховних заходів «Голодомор 1932-1933 років в Україні». Лист 82 МОН № 1/9-684 від 22.10.2022 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/1917/ (Дата звернення: 16.06.2024).
81. Навчальний посібник для вчителів «Голодомор 1932–1933 років – геноцид української нації». Київ, 2021. 336 с. URL:

[https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5040/1/Голодомор -навчальний посібник.pdf](https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5040/1/Голодомор-навчальний%20посібник.pdf) (Дата звернення: 13 травня 2024 р.).

82. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18-21.

83. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34-41.

84. Про Голодомор прийдешнім поколінням. Методичні настанови. Балаклія, 2019. 105 с.

85. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / укладач Степанова Н. М. Черкаси, 2014. 42 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. The New York Times, 24 Червня 1990.

The Journalist and the Dictator

STALIN'S APOLOGIST

Walter Duranty,
The New York Times's Man in Moscow.
By S. J. Taylor.
Illustrated. 404 pp. New York:
Oxford University Press. \$24.95.

By Francine du Plessix Gray

WILLIAM SHIRER once thought he was "the greatest of foreign correspondents to cover Moscow." In Joseph Alsop's eyes, he was a "fashionable prostitute" at the service of the Bolsheviks, and in those of the British writer Malcolm Muggeridge, "the greatest liar of any journalist I have met in fifty years of journalism." The flamboyant, controversial newsman Walter Duranty, who headed The New York Times's Moscow bureau from 1922 to 1936 and enjoyed a longer tenure in that post than anyone on record, has long merited a biography. For beyond his questionable probity, he wielded great influence in shaping American attitudes toward the Soviet Union during its fledgling years, and even played a central role in pressuring Franklin D. Roosevelt to open diplomatic relations with Moscow — an event Duranty would describe, with characteristic opportunism, as "the ten days that steadied the world."

The New York Times's "man in Moscow" was a slight, limping, razor-witted, prematurely balding Englishman whose infirmity (he lost half a leg in a train crash at age 40) never diminished his epic record of sexual conquests. He was born in 1884 into a family of once-prosperous Liverpool industrialists that grew destitute during his teens. And he would maintain, throughout his life, that sense of rancor and shame toward his

The principal strength of S. J. Taylor's indifferently written but beautifully researched volume is that it exposes the very amoral pragmatism of Duranty's character. He is depicted as a man untainted by so much as the specter of a belief in any political or humanistic ideal, solely motivated by the goal of his own celebrity. Having been one of the first Western journalists, in 1922,

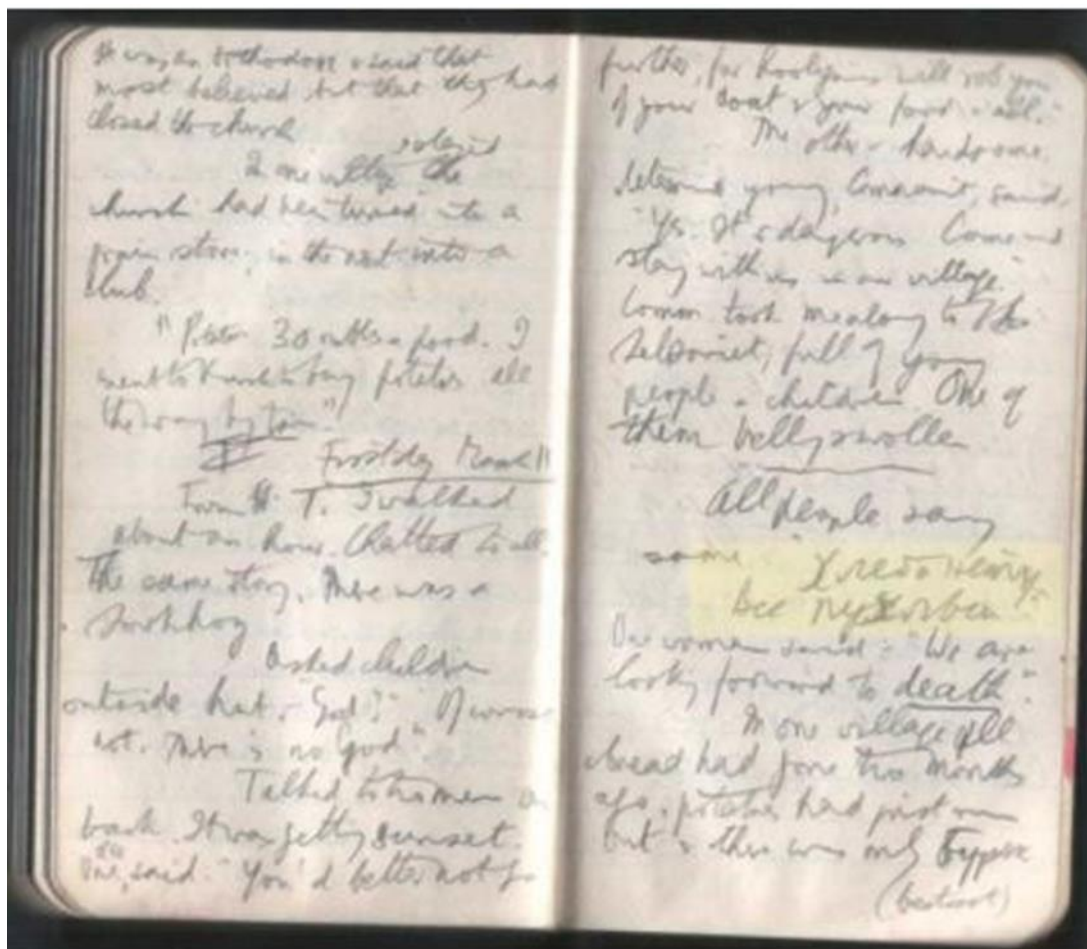
unobtrusive man" whose destiny was "to train and discipline and give self-respect to a nation of liberated slaves") through whom he'd gained his fame.

In this adulatory perspective, which led some to brand The New York Times the "Uptown Daily Worker" (and caused consternation among many of The Times's editors), such fascistic measures as the imposition of internal passports were praised by Duranty as essential "to purge [cities] of undesirable elements"; the verdicts of the show trials of 1928, 1934 and 1936 were accepted by the prosperous capitalist Duranty as gospel truths; the resulting executions were seen as purgatory measures essential to the success of the Communist Millennium. "You can't make an omelette without breaking eggs" was Duranty's catchall phrase for the Soviet state's murderous excesses. Even more repugnant was his complicity in covering up one of the vastest mass murders in human history: the millions of lives destroyed in the early 1930's during Stalin's forced collectivization of agriculture, and his extermination of the kulak class through wholesale slaughter and state-imposed starvation. These are tragedies that Duranty dismissed for over a year, without even bothering to glean any firsthand evidence, as mere rumors, insisting that "the 'famine' is mostly bunk."

Ms. Taylor, a London-based writer specializing in media studies, is fair in pointing out the numerous obstacles posed to journalistic probity during those years. The Soviet Press Office banned newsmen from the afflicted areas for months at a time whenever a report of famine or Government brutality was smuggled out and published abroad (reporters for The Chicago Daily News and The New York Herald Tribune

Джерело : <https://www.nytimes.com/1990/06/24/books/the-journalist-and-the-dictator.html>

Додаток В. Уривок першого щоденника Гарета Джонса, написаного під час візиту до СРСР 1933 року

Джерело : <https://www.ukrainer.net/holodomor-u-svitovomu-konteksti/>

Додаток Г. План- конспект уроку на тему «Суцільна колективізація сільського господарства в радянській Україні. Голодомор 1932-1933 рр.»

Додаток Г.

Конспект уроку на тему «Суцільна колективізація сільського господарства в радянській Україні. Голодомор 1932-1933 рр.»

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок 21

Дата: 20.05.2024

10 клас

Тема: Суцільна колективізація сільського господарства в радянській Україні. Голодомор 1932-1933 рр.

Мета:

навчальна:

- з'ясувати причини та передумови прийняття політики колективізації; / *інформаційна*
- ознайомити учнів з текстом історичних джерел; / *інформаційна*
- дослідити державні документи цієї політики; / *інформаційна / логічна / аксіологічна*
- проаналізувати причини та наслідки Голодомору 32-33 рр.; / *інформаційна*
- охарактеризувати провідних діячів того періоду; / *інформаційна / аксіологічна*

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу; / *інформаційна*.
- формувати власну думку на ті чи інші події; / *аксіологічна*.
- розвиток навичок критичного мислення та аналітичного мислення шляхом оцінювання наслідків політики колективізації; / *аксіологічна*
- розвиток комунікативних навичок через спільну роботу в групах, обговорення та обмін думками про подітку колективізації / *комунікативна*

виховна:

- виховувати патріотичні почуття та щирість до свого народу на основі подій, коли українців як націю хотіли повністю знищити; / *громадянська / інформаційна*
- виховання усвідомлення важливості розвитку української мови як національної та єдиної державної мови; / *громадянська / патріотична*
- викликати почуття відповідальності за збереження української державності та національної ідентичності на основі подій, коли Україна входила до складу СРСР і не мала незалежності / *громадянська / патріотична / інформаційна*

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Вид уроку: комбінований.

- ▲ **Обладнання:** підручник Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. В. С. Власов, С. В. Кульчицький., атлас «Історія України 10 клас», карта «Адміністративна карта України», роздатковий матеріал.

Обладнання: підручник Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. В. С. Власов, С. В. Кульчицький., атлас «Історія України 10 клас», карта «Адміністративна карта України», роздатковий матеріал.

Основні терміни: колективізація, колгоспи, радгосп, перетини, куркуль, genoцид.

Основні історичні постаті: С. Косіор, В. Молотов, Й. Сталін

Основні дати: 1930-1931 рр. - «Ліквідація куркульства як класу», 7 серпня 1932 р. ВЦПК і РНК СРСР ухвалили постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і про змінення суспільної (соціалістичної) власності», або «Закон про 5 колосків», 1932-33 рр. – Голодомор.

План уроку

1. Суцільна колективізація сільського господарства. Політика «розкуркулення».
2. Голодомор 1932–1933 рр. - genoцид українського народу.
3. Доля колгоспного ладу після 1933 р. Реакція західних країн на Голодомор.

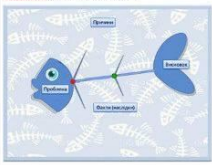
Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Посміхнутися один одному. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів, побажання гарного настрою, щірної роботи, нових знань та відкриттів.		
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<p>Цисмова робота</p> <p>1. Порівняйте добу НЕП'у та Першу п'ятирічку? (Гвардієнко Вероніка)</p> <p>2. Як ви оцінюєте роль індустріалізації в розвитку Радянського Союзу? Наведіть факти. (Андрушак Владислав)</p> <p>Усна вікторія (Мікрофон)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ферсована індустріалізація – це ... 	Інформаційна аксіологічна / інформаційна

			<ul style="list-style-type: none"> • Ферсована індустріалізація – це ... • Коли її було запроваджено? • Що передбачала сталінська «генеральна лінія на соціалістичну індустріалізацію»? • Соціалістична індустріалізація – це ... • Як індустріалізація вплинула на становище робітників? <p style="text-align: center;">Домка</p> <ul style="list-style-type: none"> • Покажіть на карті індустріальні новобудови в УСРР (Пномаренко Віталія) • Установіть на стрічці часу хронологічну послідовність подій: «Початок шахтинського руху» «Шахтинський процес» Будівництво Дніпрогесу. (Без Олег) 	інформаційна/логічна/аксіологічна/хронологічна
3 хв	III. Мотиваційний етап	Що, на вашу думку, являє собою політика колективізації?		логічна/аксіологічна
2 хв	IV. Актуалізаційний етап		1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? (Староминська Діана) 2. Які характерні риси цієї епохи? (Демків Павло)	Хронологічна/логічна
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>I. Суцільна колективізація сільського господарства. Політика «розукурлення».</p> <ul style="list-style-type: none"> • Колективізація сільського господарства - процес докорінної перебудови аграрного сектору, ініційований більшовицьким керівництвом наприкінці 1920-х років. • Колгоспи • Радогоспи • Розкуркулення=збирання всього майна в українських селі • Перегини 	<p>Робота з візуальними джерелами</p> 	Інформаційна/аксіологічна

		<p>2. Голодомор 1932—1933 рр. - геноцид українського народу.</p> <p>Причини</p> <ul style="list-style-type: none"> • суцільна колективізація • надмірна хлібозготівельна політика • спланований терор проти селянства з метою винищення українців як нації <p>Наслідки</p> <ul style="list-style-type: none"> • Геноцид українського народу • завершення колективізації, розорення села • придушення опору українського селянства <p>7 серпня 1932 р. – Закон про 5 колосків.</p>	<p>Про що свідчать гасла на плакаті? До чого вони закликають? Чому портрет Сталіна значно більший за все, що зображено на плакаті?</p> <p>Учні занотують собі інформацію методом асоціативного куща.</p> <p>Робота з візуальними джерелами</p> <p>Відскануйте QR-код, щоб побачити карту</p> <p>Покажіть на карті регіони, які найбільше постраждали від Голодомору.</p>	Аксіологічна/інформаційна
		<p>3. Деяк колгоспного ладу після 1933 р. Реакція західних країн на Голодомор.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Терор голодом = покірни селяни • На січневому (1933) об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) Сталін заявив, 	<p>Прочитайте народні частівки. Яким реаліям їх присвячено? Як селяни ставилися до політики партії? Чому попри таке ставлення суцільна колективізація стала реальним фактом? Був господарем при неї,</p>	Аксіологічна/інформаційна/логічна

		<ul style="list-style-type: none"> • під сільському (1922) до сільському пленумі ЦК і ЦКК ОДК(У) Східні захви. що встав час відомитися від політики прискорених темпів індустріалізації. • У середній 1957 р. в Україні налічувалося 27 347 колгоспів, у яких працювало понад 7 млн селян. • За селами закріплювали машини, інструмент тощо • Матеріальна зацікавленість • Допомога від західних країн • АРА <p>Перегляд уривку фільму «Щина правдо» https://youtu.be/VjSD6aWfW7sl-Uhzhpdw8TAAozP9F</p>	<p>Був господарем при неї. А у сої, як в жалі: Хто як хоче поганиє, Бо за дурня себе має. Сидить виба на рідні та й ракує трудові: - Трудовий, трудовий, дайте хліба хоч на день. Працював всім день, заробила трудовий. А від того трудовий, голодує я шодня. Чом село так лементує? То бусені? а нім хазяїнує? У ласей хліб забирає - Хай село усе вимирає. Голод голод в нашій хаті, Нищо їсти, ніде спати, Наш суєді уже дурів і дітей своїх поїв.</p> <p>Робота в групах за методом «Акваріум» В пентр класу сідне група експертів, яка розпочине дискусію на тему «Якіо була реакція іноземців на Голодомор в Україні». На вашу думку, чи робив світ якісь конкретні дії, щоб припинити нищення над українцям. Порівняйте світову спільноту того часу і сучасністю.</p>	<p>Аксіологічна/ комунікативна/ інформаційна</p>
6 хв	VI. Систематизація знань		<p>Мозковий шторм</p> <ul style="list-style-type: none"> • Що таке колективізація і яка була її мета? • Які закони були прийняті для втілення політики колективізації? • Які були наслідки політики колективізації? 	<p>Логічна/ хронологічна</p>

			<ul style="list-style-type: none"> • Які були наслідки політики колективізації? • У яких роках вона проводилася? • Які історичні дії фігурують в даній темі? • Причини та передумови політики колективізації. • Що таке генотип? • Коли вийшов закон «Про 5 колосків»? • Що таке АРА? <p>Власна думка. На вашу думку, що могло б бути, якби ця політика не проводилася?</p> <p>Фізбузи по колективізації</p> 	<p>аксіологічна</p> <p>Інформаційна/логічна/аксіологічна</p>
3 хв	VII. Висновки	<p>Колективізація сільських господарств для сталінського режиму була найскладнішим етапом у створенні командної економіки. Перетворення мільйонів селян-власників на пролетаризованих робітників, які мали працювати за командою, здійснювалося брутальною силою. Селяни реагували на державний примус опором. Після колективізації держава могла вилучати будь-яку частку колгоспного врожаю. Вона користувалася ним, щоб привласнити майже всю вироблену в колгоспах продукцію. Колгоспники відповідали на це саботажом, у результаті чого обсяг хлібозаготівель загрозливо знизився. Тоді держава розпочала терор голодом.</p>		

		<p>Голод, який мучив в Україні в першій половині 1932 р., був спричинений хлібозаготівельми з урожаю 1931 р. Унаслідок каральних виступів у селян України не тільки хліба, а й усіх без винятку продовольчих запасів голод переріє у жахливий Голодомор. Конфіскація всього продовольства під прикриттям хлібозаготівельної кампанії була здійснена у два прийоми: у листопаді - грудні 1932 р. - у багатьох селах, поставлених на «чорну дошку», а в січні - лютому 1933 р. - на всій території України. Наслідком терору голодом стали загибель упродовж листопада 1932 - червня 1933 рр. мільйонів українських громадян.</p>		
1 хв	VIII. Домашнє завдання		<ol style="list-style-type: none"> 1. Опрацювати § 21 підручника. 2. Відповісти на запитання наприкінці параграфа. 3. Переглянути фільм «Голод 32-33 рр.». Чи змогли актори, на вашу думку, відтворити справжнє ставлення росіян до українців? 4. Розшукайте статті, звісні, тощо іноземних джерел того часу про Голодомор 32-33 рр. Проаналізуйте їх та зробіть доповідь. 	

Власна розробка